

De hbo5-opleiding Verpleegkunde in beeld: een terreinverkenning

Maart 2021

COLOFON

Samenstelling
Onderwijsinspectie

Verantwoordelijke uitgever
Lieven Viaene, inspecteur-generaal
Koning Albert II-laan 15, 1210 Brussel

Wettelijk depot
D/2021/3241/087

Copyright
© Niets uit deze publicatie mag worden gekopieerd
of op een andere wijze worden verspreid zonder bronvermelding.

Inhoud

1.	INLEIDING	5
	1.1 Terreinverkenning	7
	1.1.1 Doel van de terreinverkenning	7
	1.1.2 Onderzoeksopzet	7
	1.1.3 Rapportage	8
	1.2 Historiek en huidige situatie	9
2.	AANBOD EN ORGANISATIE VAN DE OPLEIDING	12
	2.1 Data en achterliggende info	12
	2.1.1 Aantal inschrijvingen, opleidingen en vestigingsplaatsen	12
	2.1.2 Verschillende trajecten en projecten	13
	2.1.3 Organisatie van de stage	15
	2.1.4 Studieomvang	16
	2.2 scholen aan het woord	17
	2.2.1 Lesplaatsen	17
	2.2.2 Trajecten en projecten	18
	2.2.3 Aansturing	18
	2.2.4 Organisatie van de stage en totale studieomvang	19
3.	CURRICULUM	22
	3.1 Data en achterliggende info	22
	3.1.1 Modulaire opbouw en studieomvang	22
	3.1.2 Vrijstellingen	23
	3.1.3 Invulling curriculum	23
	3.2 scholen aan het woord	24
	3.2.1 Modulaire opbouw en studieomvang	24
	3.2.2 Vrijstellingen	25
	3.2.3 Invulling van het curriculum	26
4.	SAMENWERKING	31
	4.1 Data en achterliggende info	31
	4.2 Scholen aan het woord	33

5.	RECENTE VERANDERINGEN MET INVLOED OP DE OPLEIDING.....	36
	5.1 Lerenden	36
	5.1.1 Data en achterliggende info	36
	5.1.2 Scholen aan het woord	41
	5.2 Andere recente veranderingen	42
	5.2.1 Werkveld en stage	42
	5.2.2 Coronacrisis	43
	5.2.3 Personeel	44
	5.2.4 Onderwijskundige veranderingen	45
6.	UITDAGINGEN EN AANBEVELINGEN VOOR DE BELEIDSMAKERS	47
7.	TOT SLOT	52
8.	BIJLAGEN	53

1. INLEIDING

Het landschap van de zorgberoepen en de desbetreffende opleidingen kende de voorbije jaren een grondige verandering, niet in het minst voor verpleegkunde.

Bij de omvorming van de vroegere hbo5-opleidingen tot graduaatsopleidingen en de inbedding van die opleidingen in het hoger onderwijs, bleef de hbo5-opleiding Verpleegkunde administratief en organisatorisch ingebed in het secundair onderwijs. De opleiding wordt georganiseerd binnen een samenwerkingsverband dat bestaat uit een hogeschool en één of meer scholen voor secundair onderwijs die een hbo5-opleiding Verpleegkunde aanbieden.

De opleidingen kregen de voorbije twaalf jaar geen kwaliteitstoezicht meer door de Vlaamse onderwijsinspectie. De Commissie Hoger Onderwijs werd door het decreet van 2009 belast met dat kwaliteitstoezicht en deed in het schooljaar 2015-2016 een toezicht op basis van ingediende zelfevaluatie-rapporten en deskanalyse¹. De Commissie moest ook nagaan wat de positie is van die opleidingen ten overstaan van de Europese Richtlijn 2005/36/EG², gecoördineerd in 2013 (hierna: de EU-richtlijn). Alle opleidingen verpleegkunde moeten tot op vandaag immers in overeenstemming zijn met de EU-richtlijn. Om aan die Europese regelgeving te voldoen, is de professionele bacheloropleiding Verpleegkunde sinds het academiejaar 2016-2017 een vierjarige opleiding. De hbo5-opleiding Verpleegkunde volgde dit niet en bleef een driejarige opleiding.

In OD XXX³ kreeg de onderwijsinspectie opnieuw de opdracht - dit keer in samenwerking met de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) - om het kwaliteitstoezicht van de hbo5-opleiding Verpleegkunde uit te voeren. Zij richtten samen een werkgroep op om een sui generis beoordelingskader te ontwikkelen. Parallel aan die ontwikkeling en in afwachting van het hernieuwde kwaliteitstoezicht vanaf het schooljaar 2021-2022, koos de werkgroep ervoor om de huidige werking van de opleidingen in kaart te brengen door middel van een terreinverkenning. Het resultaat van die terreinverkenning lees je in dit rapport.

Het richt zich tot alle actoren betrokken bij de hbo5-opleidingen Verpleegkunde, andere geïnteresseerden en beleidsmakers. Het wil de beleidsmakers recente informatie bezorgen om doordachte beleidsbeslissingen te nemen. Het rapport bevat daarom ook een aantal beleidsaanbevelingen die afkomstig zijn van de scholen.

Rond de jaarwisseling 2020-2021 laaide de discussie terug op over de verschillende opleidingen Verpleegkunde, hun doelstellingen, hun onderlinge verhouding en hun toekomst. Die complexe situatie wordt onder meer belicht in een nota van de VLHORA⁴ en een nota van de onderwijsverstrekkers⁵. Dit rapport wil bijdragen aan de brede beeldvorming over de opleidingen Verpleegkunde.

¹ Commissie Hoger Onderwijs, Globaal rapport Kwaliteitszorg in de hbo5-opleidingen, 2016.

² Richtlijn 2005/36/EG betreffende de erkenning van beroepskwalificaties, zoals gewijzigd door Richtlijn 2013/55/EU en de Raad van 7 september 2005 betreffende de erkenning van beroepskwalificaties, gewijzigd bij Richtlijn 2006/100/EG V2, voor Verantwoordelijk algemeen ziekenverpleger, en van het ministerieel besluit van 28 februari 2008 tot vaststelling van de lijst van opleidingstitels van Verantwoordelijk algemeen ziekenverpleger afgeleverd door de lidstaten van de Europese Unie.

³ Onderwijsdecreet XXX van 1 juli 2020, artikel 156.

⁴ VLHORA (2021). Position paper. Toekomstige leerladder in de zorg. Van waarde voor een duurzame uitoefening van de gezondheidsberoepen ([link](#)).

⁵ Het profiel van HBO Verpleegkunde in de zorgladder van de toekomst (2021) ([link](#)).

Dankwoord

Dit rapport kon enkel tot stand komen dankzij de medewerking van al onze gesprekspartners van de scholen en hogescholen van het samenwerkingsverband voor de hbo5-opleiding Verpleegkunde.

Ze namen ons mee in het verhaal van hun dagelijkse werking, ze deelden hun ervaringen en bekommernissen en reikten beleidsaanbevelingen aan.

Wij bedanken hen oprecht voor de open en constructieve dialoog.

1.1 TERREINVERKENNING

1.1.1 Doel van de terreinverkenning

Met de terreinverkenning wilde de onderwijsinspectie een actueel beeld krijgen van alle Vlaamse hbo5-opleidingen Verpleegkunde en de organisatie en de werking ervan in kaart brengen. De terreinverkenning zorgde eveneens voor een vernieuwde kennismaking met de scholen hbo5-Verpleegkunde en de betrokken hogescholen. De terreinverkenning bood ook kansen aan de gesprekspartners om hun ervaringen te delen en kritisch te reflecteren over hun eigen werking. Op die manier kon de terreinverkenning een aanzet zijn tot verdere kwaliteitsontwikkeling. Tijdens de terreinverkenning vroegen we de scholen ook naar hun uitdagingen en aanbevelingen voor de beleidsmakers.

1.1.2 Onderzoeksopzet

Onderzoeksvraag

Tijdens de terreinverkenning stond volgende onderzoeksvraag centraal: “Hoe beschrijven de huidige hbo5-opleidingen Verpleegkunde hun eigen werking?”. Om de werking van de opleidingen in kaart te brengen, bespraken we volgende aspecten: aanbod, organisatie, aansturing, curriculum, modulaire opbouw, stages, samenwerking (onder andere binnen het samenwerkingsverband), personeel, regelgeving en de recente veranderingen met invloed op de opleiding.

Gegevensverzameling

Tussen 17 november en 10 december 2020 werden gesprekken georganiseerd met de 20 hbo5-opleidingen Verpleegkunde. De gesprekspartners waren enerzijds beleidspartners van zowel de hbo5-opleidingen Verpleegkunde als van de hogescholen en anderzijds leraren van de hbo5-opleiding Verpleegkunde. Elk van de 20 hbo5-opleidingen Verpleegkunde werd bezocht, weliswaar digitaal omwille van de coronacrisis.

De scholen wisten vooraf wat de doelen en de werkwijze van de terreinverkenning waren. Ze wisten dat hun gegevens en ervaringen enkel voor dit macrorapport zouden dienen.

Doorgaans werden de gesprekken met een school ingepland op een volledige dag. Een voorbeeld van de dagplanning vind je in figuur 1. De scholen kozen zelf de gesprekspartners afhankelijk van de inhoudelijke focus van de gesprekken.

Tijdstip	Inhoudelijke focus	Gesprekspartners scholen
9u00 - 10u30	Feedback op het ontwerp van het beoordelingskader	secundaire school en hogeschool: beleid
10u30 - 12u00	Gesprek 1: Aanbod, organisatie van de opleiding en samenwerking	secundaire school en hogeschool: beleid
12u00 - 13u00	Middagpauze	
13u00 - 14u30	Gesprek 2: Curriculum en recente veranderingen met invloed op de opleiding	secundaire school: beleidsteam
15u00- 16u00	Gesprek 3: Curriculum en recente veranderingen met invloed op de opleiding	secundaire school: een 5-tal leraren (meestal uit de verschillende modules)
16u00 - 16u15	Afronding	secundaire school: beleidsteam

Figuur 1: Dagplanning gesprekken met opleiding.

Bij elke terreinverkenning waren twee of drie onderwijsinspecteurs betrokken. In enkele terreinverkenningen sloot ook een beleidsmedewerker van de NVAO aan. De onderwijsinspecteurs registreerden de antwoorden in een online tool en maakten extra notities.

Onderzoeksinstrument

Voor de semigestructureerde groepsinterviews ontwikkelde de onderwijsinspectie interviewleidraden, zie bijlage 1. De interviewleidraden werden niet op voorhand aan de deelnemers bezorgd om te vermijden dat ze veel tijd zouden besteden aan een uitgebreide voorbereiding. De deelnemers ontvingen wel een aantal algemene richtvragen zodat ze zich een beeld konden vormen van de inhoud van ieder gesprek, zie bijlage 2.

1.1.3 Rapportage

De informatie in dit rapport is divers. Het gaat zowel om informatie uit de gesprekken als om cijfergegevens en achterliggende informatie, dit laatste om de gesprekken met alle hbo5-opleidingen Verpleegkunde te kaderen. We verzamelden de cijfergegevens via diverse databanken⁶. De data schetsen zowel de trends als de huidige stand van zaken.

In dit rapport worden de betrokkenen bij de opleiding aan het woord gelaten en dus vertelt dit rapport grotendeels hun verhaal. De scholen worden niet bij naam genoemd en de aangereikte informatie zal geen deel uit maken van toekomstige beoordelingen.

In dit beschrijvend rapport geven we vooral weer hoe de opleidingen werken. Tijdens de gesprekken was er ruimte om bezorgdheden te uiten. Die kregen ook een plaats in het rapport. Het gaat dan vooral om onduidelijkheden met betrekking tot hun positie in het onderwijslandschap en bij de implementatie van de regelgeving. De aangebrachte opportuniteiten en/of knelpunten namen we samen met de uitdagingen en toekomstdromen van de opleidingen mee op in dit rapport omdat ze interessante input vormen voor het beleid.

We behouden binnen dit rapport grotendeels de thema's die aan bod kwamen tijdens de gesprekken:

- aanbod en organisatie
- curriculum
- samenwerking
- recente veranderingen met invloed op de opleiding
- uitdagingen en aanbevelingen voor de beleidsmakers.

Binnen de eerste vier onderwerpen onderscheiden we enerzijds de rubriek 'Data en achterliggende info' en anderzijds de rubriek 'Scholen aan het woord'. Om een volledig beeld weer te geven, geven we in die tweede rubriek zo getrouw mogelijk weer wat de scholen ons vertelden, ongeacht of hun antwoorden conform de regelgeving zijn.

In dit rapport gebruiken we de begrippen 'leraren' voor alle lesgevers in de hbo5-opleiding Verpleegkunde en 'lerende' voor alle leerlingen /studenten/cursisten in de opleiding.

⁶ Departement Onderwijs en Vorming, VDAB en FeBi - Federale & Brusselse Maribel- en Vormingsfondsen binnen de private non-profit sector / IFG - Intersectoraal Fonds voor de Gezondheidsdiensten.

1.2 HISTORIEK EN HUIDIGE SITUATIE

In Vlaanderen bestonden er tot 1994 twee soorten opleidingen verpleegkunde die leidden tot de diploma's van gegradueerde (A1) verpleegkundigen en gebrevetteerde (A2) verpleegkundigen⁷. Beide opleidingen werden vaak samen aangeboden in eenzelfde school, een 'instituut voor verpleegkunde'. Het decreet van 13 juli 1994 betreffende de hogescholen van de Vlaamse Gemeenschap, maakte een einde aan die structuur. We spreken vanaf dan van Vlaamse autonome hogescholen. De A2-opleiding kende daarin geen plaats meer en kwam onder de vleugels van de secundaire scholen als 4de graad secundair onderwijs. Ze wordt in 2000 ondergebracht bij het 'Experimenteel secundair onderwijs volgens een modulair stelsel'.

Het structuurdecreet van 2003 concretiseert de Bolognaverklaring (1999) en betekent de invoering van de bachelor-master-structuur in het Vlaamse hoger onderwijs. De opleiding Verpleegkunde aan de hogeschool wordt een professionele bacheloropleiding (PBA).

Op basis van het decreet van 30 april 2009 betreffende het secundair na secundair onderwijs en het hoger beroepsonderwijs, gaat de opleiding van de 4de graad bso over naar het hoger beroepsonderwijs en krijgt het een plaats als graduaatopleiding in het Vlaamse onderwijslandschap.

Vanaf september 2014 mogen alle hbo5-opleidingen Verpleegkunde enkel nog georganiseerd worden binnen een samenwerkingsverband.

Een verdere herstructurering van de hbo5-opleidingen resulteert in september 2019 in een inkanteling in de hogescholen, met uitzondering van de opleiding Verpleegkunde. Alle hbo5-opleidingen bevinden zich op niveau 5 van de Vlaamse Kwalificatiestructuur⁸, namelijk tussen het niveau 4 van het secundair onderwijs en niveau 6 van de professionele bachelors. Dat geldt dus ook voor de hbo5-opleiding Verpleegkunde, die echter nog steeds moet ingericht worden door een secundaire school.

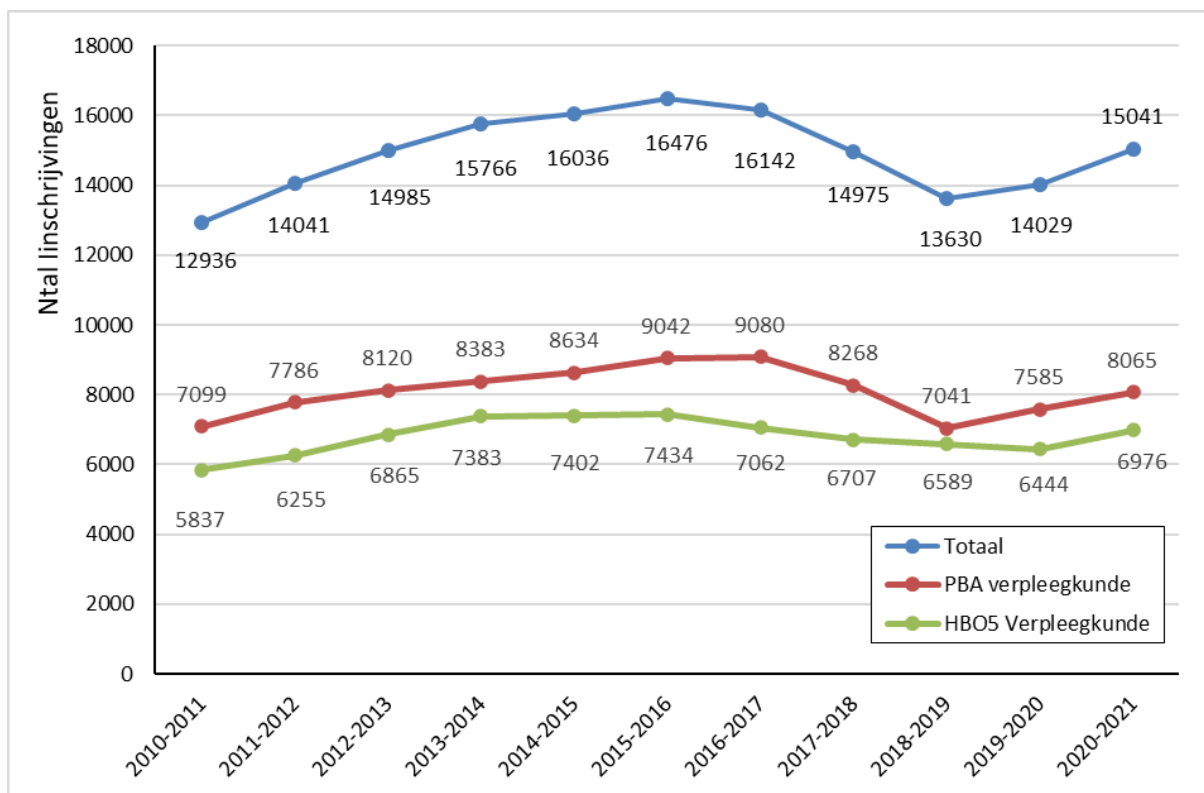
Zowel de hbo5-opleiding Verpleegkunde als de PBA Verpleegkunde leiden tot de titel van verpleegkundige, maar de inhoud en vormgeving van de opleiding is verschillend. De hbo5-opleiding is meer praktijkgericht terwijl de professionele bacheloropleiding een sterkere theoretische insteek heeft.

Vandaag de dag werken twintig secundaire scholen en tien hogescholen in het Vlaamse onderwijs samen om de hbo5-opleiding Verpleegkunde aan te bieden.

⁷ Sermeus, W., Eeckloo, K., Van der Auwera, C., & Van Hecke A. (2018). *Future of Nursing: improving health, driving change: Lessen uit de internationale literatuur en studiedagen 2017*. Brussel: FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de voedselketen en Leefmilieu ([link](#)).

⁸ <https://vlaamsekwalificatiestructuur.be/wat-is-vks/kwalificatieniveaus/>

In 2020-2021 (voorlopige cijfers) waren er 15041 lerenden ingeschreven in een opleiding verpleegkunde: 6976 volgden de opleiding in een hbo5-opleiding, 8065 een PBA.

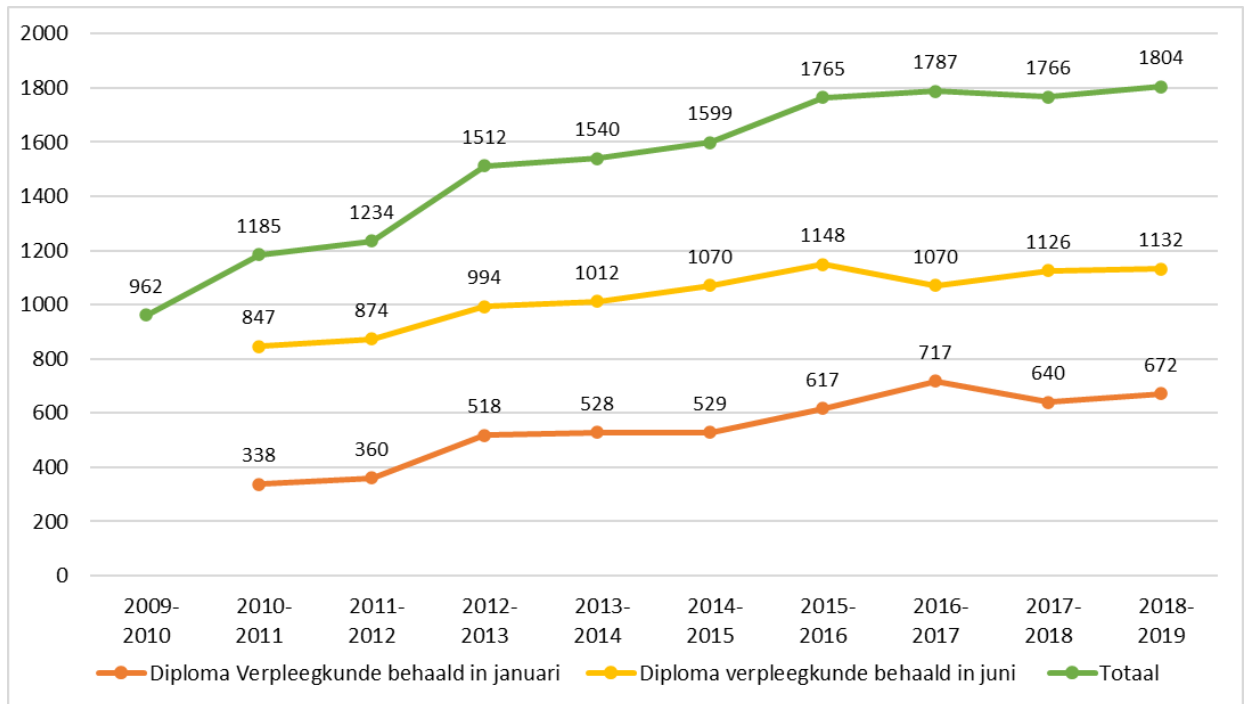

Figuur 2: Evolutie van het aantal inschrijvingen in de opleiding verpleegkunde (de cijfers voor schooljaar 2020-2021 zijn voorlopige cijfers).

Tussen 2010-2011 en 2015-2016 steeg het aantal inschrijvingen in de hbo5-opleidingen. Sindsdien is er sprake van een systematische daling tot 2018-2019, waarna het aantal lerenden opnieuw is gestegen.

De opleiding PBA Verpleegkunde kende een stijging van het aantal inschrijvingen tussen 2010-2011 en 2016-2017, gevolgd door een steile daling. De stijging tussen schooljaar 2018-2019 en 2019-2020 is onder meer toe te schrijven aan de verlenging van de studieduur van drie naar vier jaar. Voor de studenten die in 2016-2017 aan de opleiding startten, was de opleidingsduur vier jaar. Ook in de PBA stellen we recent een duidelijke stijging vast.

Het aantal uitgereikte diploma's gegradueerde verpleegkunde kende de afgelopen tien jaar een duidelijke stijging. Op tien jaar tijd verdubbelde het aantal gediplomeerden van 962 uitgereikte diploma's (2009-2010) naar 1804 (2018-2019). Vanaf 2015-2016 stellen we wel een duidelijke vertraging vast in de stijging.

Figuur 3: Evolutie aantal diploma's gegradueerde verpleegkunde behaald in januari en in juni.

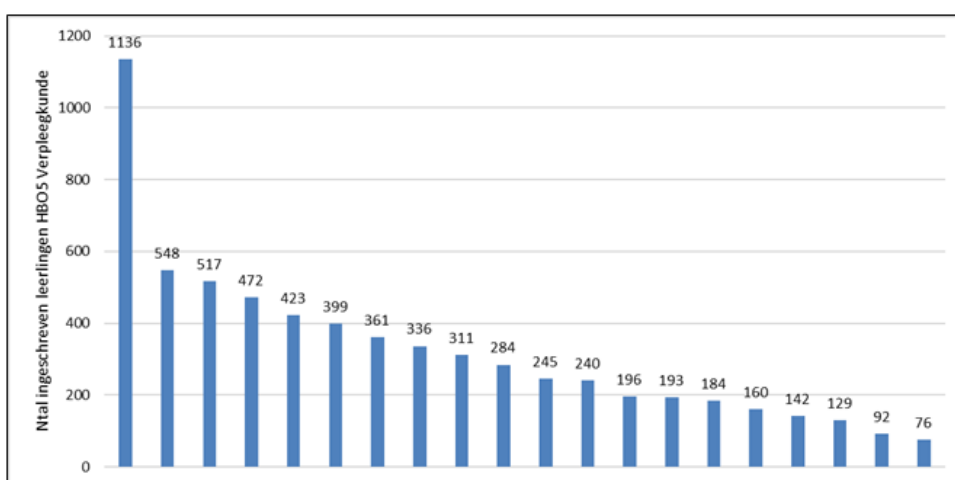
Omwillen van de modulaire opbouw zijn er lerenden die het diploma van gegradueerde Verpleegkunde behalen in januari en anderen die het diploma in juni behalen. Figuur 3 illustreert dat de meerderheid van de lerenden in juni afstudeert (tussen 60% en 72%). Een stijgend aandeel lerenden studeert echter af in januari (van 28,5% in januari 2011 tot 37,3% in januari 2019).

2. AANBOD EN ORGANISATIE VAN DE OPLEIDING

2.1 DATA EN ACHTERLIGGENDE INFO

2.1.1 Aantal inschrijvingen, opleidingen en vestigingsplaatsen

Twintig secundaire scholen bieden de opleiding hbo5-Verpleegkunde aan. Het aantal lerenden per opleiding verschilt sterk van school tot school (zie figuur 4). De kleinste opleiding telt 76 lerenden en de grootste opleiding telt 1136 lerenden.

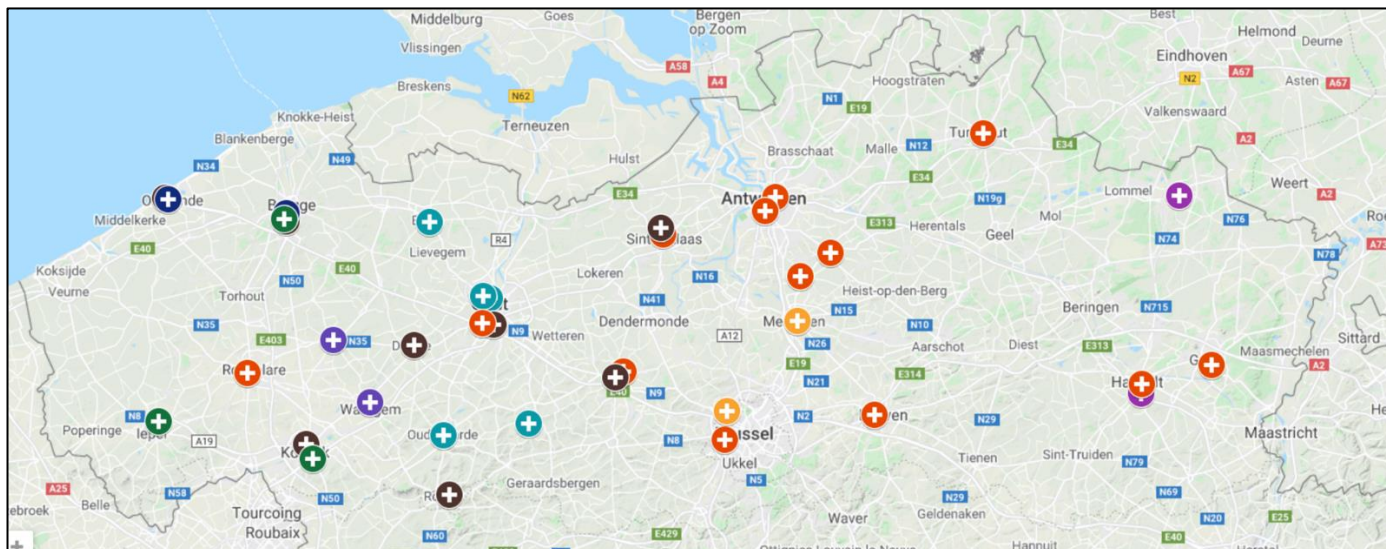
Figuur 4: Aantal ingeschreven lerenden in de 20 scholen voor hbo5 Verpleegkunde (2019-2020).

De scholen zijn aangesloten bij verschillende onderwijsverstrekkers (zie figuur 5).

Onderwijsverstrekker	N scholen	N lerenden	
Katholiek Onderwijs Vlaanderen	16	4575	71.0%
GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap	2	1329	20.6%
Provinciaal Onderwijs Vlaanderen	1	399	6.2%
Onderwijs Vlaamse Steden en Gemeenten	1	142	2.2%
Totaal	20	6444	100%

Figuur 5: Scholen hbo5 Verpleegkunde volgens onderwijsverstrekker (2019-2020).

Zeven van de twintig scholen bieden de opleiding aan op meerdere vestigingsplaatsen. Dat varieert van twee tot acht vestigingsplaatsen. In totaal wordt de hbo5-opleiding Verpleegkunde op 37 vestigingsplaatsen georganiseerd.

Figuur 6: Vestigingsplaatsen in Vlaanderen en Brussels Hoofdstedelijk Gewest (BHG) waar hbo5-Verpleegkunde wordt aangeboden (2019-2020). Rode labels = alle scholen met één vestigingsplaats. Overige kleuren: één kleur per school met elke vestigingsplaats in dezelfde kleur.

2.1.2 Verschillende trajecten en projecten

We maken hieronder een onderscheid tussen trajecten en projecten. Trajecten worden door de scholen aangeboden om het diploma verpleegkunde te behalen. Projecten worden door de overheid georganiseerd, in functie van de toestroom naar het beroep (en dus ook naar de opleiding). Bepaalde projecten zijn gekoppeld aan een aangepast traject. Dat is bijvoorbeeld zo bij het 'Zorgportaal', waar de eerste module over een volledig schooljaar loopt, waardoor de opleiding over een totaal van zeven semesters gespreid is.

Trajecten

Het standaardtraject bestaat uit voltijds dagonderwijs. Daarnaast is er een avondtraject en een traject avond-dagonderwijs waarbij de lerende hetzelfde aantal lesuren volgt als in het dagonderwijs, maar op andere tijdstippen.

De regelgeving voorziet dat een school de duur van elke module kan verdubbelen, met als doel aan de opleidingsbehoeften van bepaalde doelgroepen tegemoet te komen⁹. Voor dat soort 'trajecten op maat' krijgt de school geen extra financiering.

⁹ SO/2008/04, Experimenteel secundair onderwijs volgens een modulair stelsel, deel 6.

Projecten

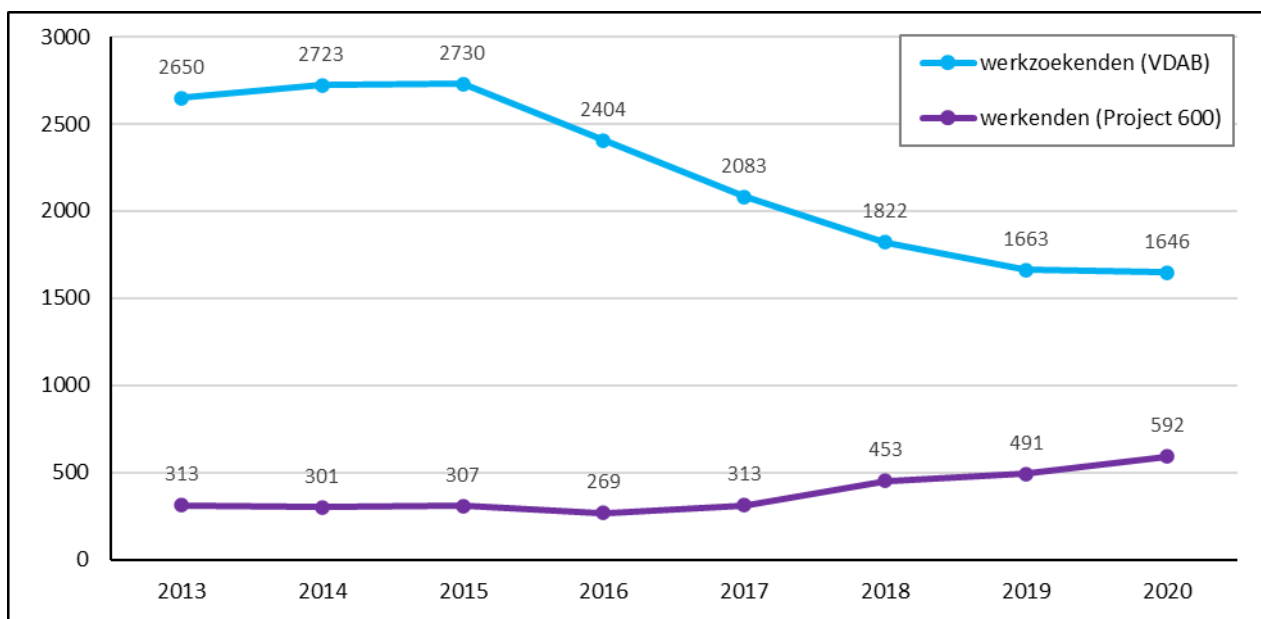
Verpleegkundige is al jaren een knelpuntberoep. Om de instroom te verhogen, zijn er een aantal projecten in het leven geroepen.

De opleidingen hebben een belangrijke maatschappelijke opdracht om kwaliteitsvolle en voldoende verpleegkundigen te voorzien in de zorginstellingen, inclusief de thuisverpleging. Zowel vanuit de Vlaamse als de federale overheid zijn er projecten om specifieke doelgroepen op te leiden tot verpleegkundigen. Een overzicht van de belangrijkste projecten:

Vlaamse overheid: VDAB	Federale overheid: FeBi/IFG ¹⁰
Voor werkzoekenden algemeen Werkzoekenden kunnen tijdens het volgen van de opleiding hun uitkering behouden. Diploma via VDAB	IntegraZorg Het project IntegraZorg is erop gericht om erkende vluchtelingen met een achtergrond in de zorg om te scholen tot zorgkundige of verpleegkundige. IntegraZorg
Voor lerenden uit kansengroepen: Zorgportaal Het zorgportaal biedt in bepaalde regio's extra ondersteuning voor lerenden uit kansengroepen (zoals anderstaligen, mensen met gemiste onderwijskansen of die het op sociaal en/of economisch vlak moeilijk hebben). In het zorgportaal lopen de eerste twee modules over anderhalf jaar (drie semesters) i.p.v. over één jaar (twee semesters). De lessen worden - vooral bij de aanvang van de opleiding - aangevuld met extra ondersteunende lessen, individuele begeleiding en coaching. Zorgportaal	Project 600 Het project 600 is gericht op werknemers (uit bepaalde sectoren) die zich willen heroriënteren door te kiezen voor een opleiding Verpleegkunde (hbo 5 of PBA). De werknemer kan studeren zonder loonverlies. Project 600

¹⁰ FeBi - Federale & Brusselse Maribel- en Vormingsfondsen binnen de private non-profit sector / IFG - Intersectoraal Fonds voor de Gezondheidsdiensten.

Een dalend aantal werkzoekenden start via **VDAB** aan de opleiding (zie figuur 7). In 2015 waren er 2730 werkzoekende lerenden, in 2020 waren dat er 1646.

Figuur 7: Evolutie aantal werkzoekenden en aantal werkenden die een hbo5-opleiding Verpleegkunde volgen (bron: VDAB en FeBi).

Het aantal lerenden in de projecten vanuit de **federale overheid** geeft een ander beeld. In 2020 volgden 592 lerenden de voltijdse hbo5-opleiding Verpleegkunde via het project 600. Dat is 9,2% van de 6444 lerenden die in 2019-2020 ingeschreven waren. Het aantal lerenden dat via project 600 inschrijft, vertoont een stijgende trend (zie figuur 7). Het project IntegraZorg startte in 2020 met drie erkende vluchtelingen.

2.1.3 Organisatie van de stage

De hbo5-opleiding Verpleegkunde is een praktijkgerichte opleiding die voor minstens de helft van de opleidingstijd bestaat uit klinisch onderwijs.

Onder klinisch onderwijs verstaan we dat deel van de opleiding waar de leerling-verpleegkundige in teamverband en in rechtstreeks contact met een gezonde persoon of patiënt en/of een gemeenschap op grond van verworven kennis, vaardigheden en competenties de vereiste algemene verpleegkundige verzorging leert plannen, verstrekken en beoordelen¹¹. De lerende loopt stage binnen de volgende zeven domeinen: (1) algemene geneeskunde en medische specialismen, (2) algemene chirurgie en chirurgische specialismen, (3) kinderverzorging en pediatrie, (4) hygiëne en verzorging van moeder en pasgeboren kind, (5) geestelijke gezondheid en psychiatrie, (6) bejaardenverzorging en geriatrie, (7) verzorging thuis.

¹¹ Art. 31 van de Richtlijn 2005/36/EG van het Europees Parlement en de Raad van 7 september 2005 betreffende de erkenning van beroepskwalificaties.

Aangezien de lerenden meerderjarig zijn, zijn stages tijdens weekend en/of nachten toegestaan. De organisatie daarvan gebeurt steeds in functie van het leerproces. De stage wordt bij voorkeur georganiseerd buiten de vakantieperiodes. Als de stage toch tijdens de vakanties wordt georganiseerd, moeten de uren gecompenseerd worden¹².

2.1.4 Studieomvang

Volgens de EU-richtlijn moet de opleiding minstens 4600 uren omvatten, waarvan minstens de helft bestaat uit klinisch onderwijs. De standaardopleiding bestaat, conform de regelgeving op het experimenteel secundair onderwijs, uit zes semesters van telkens twintig weken. In de praktijk echter komt een opleiding in een schoolkalender nooit aan twintig lesweken per semester, omdat er tijdens de vakantieperiodes geen onderwijsactiviteiten mogen plaatsvinden. Tijdens iedere lesweek mogen de lerenden maximum 36 uren les volgen (+ vier uur opleidingsgebonden activiteiten, zie verder) en maximum 38 uren per week stage lopen. De arbeidsduur van leerling-stagiairs bedraagt immers maximaal 8 uren per dag en 38 uren per week¹³.

Het is bijgevolg niet mogelijk om én aan de Europese regelgeving én aan de Vlaamse en federale regelgeving te beantwoorden. Europa heeft België al meer dan eens in gebreke gesteld voor het niet voldoen aan de minimum opleidingseisen van de EU-richtlijn¹⁴.

¹² SO/2015/01. Leerlingenstages, observatieactiviteiten en praktijklessen op verplaatsing in het voltijds gewoon secundair onderwijs en BuSO OV4, 3.1.1.

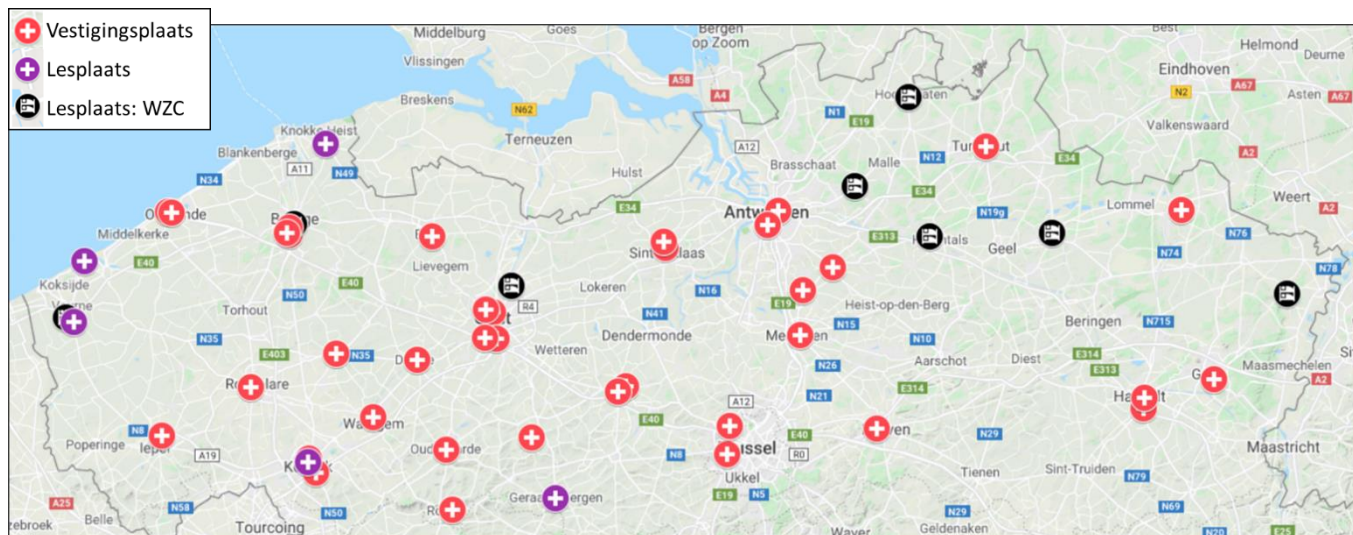
¹³ SO/2015/01. Leerlingenstages, observatieactiviteiten en praktijklessen op verplaatsing in het voltijds gewoon secundair onderwijs en BuSO OV4, 3.3.1.

¹⁴ <https://www.nkvv.be/file?file=1225997&ssn=a4ef310ec044a6b94b96e06faf07bc0f0eb69232>

2.2 SCHOLEN AAN HET WOORD

2.2.1 Lesplaatsen

Naast de officiële vestigingsplaatsen organiseren een aantal scholen hun opleiding op bijkomende lesplaatsen. In totaal wordt er op 50 lesplaatsen een opleiding hbo5-Verpleegkunde aangeboden.

Figuur 8: 50 lesplaatsen in Vlaanderen en in het BHG waar de hbo5-opleiding Verpleegkunde wordt aangeboden (november-december 2020).

We vroegen de scholen op welke plaatsen ze de opleiding aanbieden en visualiseerden dit in figuur 8. Bovenop de 37 vestigingsplaats zijn er 13 bijkomende lesplaatsen. Zeven van die lesplaatsen zijn woonzorgcentra (WZC). De scholen geven aan dat ze op die manier de grens tussen theorie en praktijk willen verkleinen. Ze zetten op die manier ook in op les volgen ‘in eigen streek’. Ze spelen zo in op de vraag van sommige werkgevers om de eigen zorgkundigen de kans te bieden de opleiding hbo5-Verpleegkunde op of dicht bij hun werkplaats te volgen.

We stellen vast dat de 37 vestigingsplaatsen verdeeld zijn over Vlaanderen en BHG, met een grotere concentratie in het centrum en westen van Vlaanderen. De dertien bijkomende lesplaatsen situeren zich op de kaart enerzijds vooral in het uiterste westen en zuidwesten en anderzijds in het noordoosten en oosten van Vlaanderen. Wanneer we naar de lesplaatsen in de WZC kijken, dan situeren die zich vooral in het oosten, daar waar het aanbod van vestigingsplaatsen relatief klein is.

In enkele steden is er een aanbod van meerdere lesplaatsen, meestal van verschillende scholen en onderwijsverstrekkers. In Gent zijn er vier verschillende lesplaatsen, in Brugge en Kortrijk telkens drie lesplaatsen en in Aalst, Antwerpen, Hasselt, Oostende, Sint-Niklaas en Veurne telkens twee lesplaatsen.

2.2.2 Trajecten en projecten

Alle scholen bieden een traject in het voltijds dagonderwijs aan. Acht scholen organiseren de opleiding ook als avondonderwijs. Gezien het tekort aan verpleegkundigen in het werkveld en de beperkingen van een voltijdse dagopleiding, gingen scholen immers op zoek naar alternatieven. Daarnaast bieden enkele scholen het theoretisch deel van de opleiding deels of volledig in afstandsonderwijs aan. Er zijn op dat vlak grote verschillen tussen de opleidingen: sommige opleidingen bieden geen ‘trajecten op maat’ aan, terwijl andere scholen een divers aanbod van ‘trajecten op maat’ organiseren.

Het avondonderwijs of afstandsonderwijs is vooral bedoeld voor lerenden die hun opleiding combineren met een (deeltijdse) job. Het traject ‘avondonderwijs’ wordt meestal ingevuld met lessen op twee avonden in de week en één volledige lesdag, al dan niet op zaterdag. Voor wie werkt in de gezondheidszorg kan een deel van de werktijd als stagetijd ingevuld worden (stage op de eigen werkvloer). Een van de doelgroepen van deze flexibele trajecten zijn zorgkundigen die het diploma van verpleegkundige willen behalen. Er zijn ook scholen die de opleiding in een ‘halftijds regime’ aanbieden. Een voorbeeld daarvan is een flextraject met een minimale duur van vijf jaar, waarbij lerenden deeltijds studeren kunnen combineren met een parttimejob of met de zorg voor hun gezin. Een ander voorbeeld is een traject van twaalf contacturen per week voor wie al zorgkundige is en minimaal 50% tewerkgesteld is in een ziekenhuis of WZC.

“Wij bieden veel trajecten op maat aan. Bij zo’n traject moeten dezelfde competenties behaald worden, maar in een kleinere groep en met meer intensieve begeleiding. Naargelang het type student werkt het ene traject beter dan het andere. De uitdaging is inzetten op de verschillende noden van de studenten.”

Zes scholen boden op het moment van de terreinverkenning het project Zorgportaal aan, drie scholen engageerden zich voor het project IntegraZorg. Op die manier willen ze mensen kansen geven en meewerken aan het oplossen van de tekorten in het werkveld.

2.2.3 Aansturing

In alle opleidingen gebeurt de aansturing zowel via formeel als informeel overleg. De aansturing van de dagelijkse werking ligt in heel wat scholen bij de opleidingscoördinator. De formele overlegmomenten zijn vooral bedoeld voor de meer strategische beleidsbeslissingen. De formele beleidsorganen zijn bijvoorbeeld het directiecomité, het beleidsteam, het coördinatieteam, de stuurgroep ...

In de beleidsorganen van de scholen zitten altijd de (adjunct-)directeur en de opleidingscoördinator(en). Daarnaast zetelen er ook vaak mensen in met een (deeltijdse) middenkaderfunctie. De invulling en benaming van die functies verschillen van school tot school: de stagecoördinator, de kwaliteitscoördinator, de beleidsmedewerker, de zorgcoördinator, de moduleverantwoordelijke, de campusverantwoordelijke ...

De aansturing van de opleiding is vaak historisch gegroeid en een gevolg van de specifieke context van de opleiding. Het aantal vestigingsplaatsen en lesplaatsen bijvoorbeeld heeft een impact op de aard van de aansturing. In sommige opleidingen hebben de vestigingsplaatsen een grote autonomie, terwijl er bij andere opleidingen een sterke centrale aansturing is. Doorgaans is er een coördinator per vestigingsplaats.

“Elke campus heeft zijn eigen autonomie en eigenheid. De opleidingsverantwoordelijken zijn de ‘bazen van iedere dag’. Er is een overkoepelend beleidsteam voor de praktische, concrete en strategische zaken. Dit zou volgend jaar uitgebreid worden met de zorgcoördinator en de stagecoördinator.”

2.2.4 Organisatie van de stage en totale studieomvang

Stages worden georganiseerd in samenspraak met de stageplaatsen en vaak ook met andere opleidingen voor verpleegkunde (zowel hbo5 als PBA). De praktische afstemming met de stages van leerlingen uit het studiegebied Personenzorg gebeurt eerder sporadisch.

De dagopleidingen organiseren blokstages, binnen de avondopleidingen is de organisatie van de stage afgestemd op de mogelijkheden van de lerende.

De stageplaatsen zijn verspreid over onder andere (psychiatrische) ziekenhuizen, WZC, residentiële geestelijke gezondheidszorg en thuisverplegingsdiensten. De stageplaatsen bevinden zich zo veel als mogelijk in de regio van de stagiair.

“Het werkveld is heel breed, het aantal stagepartners is groot, en dat zorgt voor een uitdagende puzzel waarin we proberen om tegemoet te komen aan de verwachtingen van de stageplaatsen en van de studenten.”

Van de twintig opleidingen zijn er zestien die aangeven dat er een tekort is aan stageplaatsen. De tekorten situeren zich voornamelijk in ziekenhuizen en op stageplaatsen voor pediatrie en moeder- en kindzorg. Mogelijke oorzaken voor het tekort aan stageplaatsen in de ziekenhuizen zijn: een verhoogde vraag naar stageplaatsen door de komst van het 4de jaar PBA Verpleegkunde, de vermindering in aantal hospitalisatiedagen en het gegeven dat ziekenhuizen voorrang geven aan stagiairs uit de PBA-opleiding. De stageplaatsen voor pediatrie en moeder- en kindzorg zijn doorgaans voorbehouden voor stagiairs Vroedkunde en PBA Verpleegkunde. Daarom geven de meeste opleidingen aan dat hun lerenden niet of zelden stagelopen in het domein ‘Moeder en kind’ en ‘pediatrie’. De opleidingen proberen dat op allerlei manieren te compenseren: door hun lerenden stage te laten lopen in kinderpsychiatrie of in jeugd- en gehandicapteninstellingen, door maatschappelijke stages, door themadagen, door werkbezoeken aan materniteit, verloskwartier en pediatrie ...

Sommige stageplaatsen beperken het aantal stagiairs omwille van hun personeelstekort en de hoge werkdruk van de verpleegkundigen die weinig tijd hebben om stagiairs te begeleiden.

Op de vraag of het haalbaar is om de stages te laten aansluiten bij de te verwerven verpleegkundige handelingen (competenties) per module, antwoordde de meerderheid van de opleidingen dat ze daarin slagen, mits organisatorisch puzzelwerk en creatieve oplossingen. Soms verloopt die koppeling echter niet vlot en missen de lerenden daardoor oefenkansen.

Als we kijken naar de organisatie van de stages doorheen de opleiding, krijgt de stage vaak een groter gewicht (in aantal stage-uren en/of stageweken) in de latere modules.

De opleidingen gaan op verschillende manieren om met de **EU-richtlijn** om minstens 2300 uren stage te voorzien. Drie van de twintig opleidingen hebben hun programma grondig aangepast en geven aan dat zij voldoen aan de EU-richtlijn. De overige zeventien opleidingen geven aan dat ze veel inspanningen hebben gedaan, maar het minimumaantal stage-uren niet bereiken. Ze vinden de richtlijn onhaalbaar.

“We hebben echt gezocht naar een evenwicht tussen de haalbaarheid (voor studenten en docenten) en de Europese richtlijn. Die 2300 uren stage kunnen niet ingevoerd worden zonder kwaliteitsverlies zoals minder activerende werkvormen of knippen in theorielessen. Als je het mij vraagt is het aantal stage-uren dat Europa vraagt gewoon onhaalbaar in een driejarige opleiding.”

De meeste opleidingen verwachten dat stagiairs 38u per week presteren. Een tweetal opleidingen geeft aan dat hun lerenden 40u per week stage moeten lopen om aan de 2300 uren stage te komen die de Europese regelgeving vraagt. Meerdere opleidingen geven aan dat ze graag de flexibiliteit zouden hebben om wél reguliere stages te organiseren tijdens de vakantie.

De opleidingen geven daarnaast aan dat de stageplaatsen flexibiliteit verwachten van de stagiairs om 's nachts en tijdens de weekends stage te lopen. Sommigen vermelden spontaan dat het weekendwerk gecompenseerd wordt.

De opleidingen benoemen daarnaast dat de stageplaatsen appreciëren dat er uniforme documenten (stagecontract, evaluatieformulier ...) gebruikt worden; in sommige regio's is dat de afspraak.

Soms presenteren de verschillende opleidingen zich gezamenlijk aan de stageplaatsen en verdelen ze de beschikbare plaatsen in onderling overleg. Maar door het tekort aan stageplaatsen is er ook wel eens sprake van concurrentie tussen de lokale aanbieders van opleidingen verpleegkunde.

De scholen stellen meestal een stagecoördinator aan die het geheel van alle stages overziet, organiseert, de externe contacten onderhoudt en de stageplaatsen toewijst aan de stagebegeleiders. Dat gebeurt vaak op basis van wisselende criteria zoals expertise of afstand. Twee opleidingen werken met 'stageclusters': een pool van stageplaatsen waar een groep van stagebegeleiders gezamenlijk verantwoordelijk voor is. Voordelen daarvan zijn dat meerdere stagebegeleiders een lerende kunnen begeleiden indien dat nodig is. Ook het efficiënter inzetten van stage-uren en het kunnen inzetten van stagebegeleiders op het vlak van hun specialisaties ervaren ze als positief.

Bijna alle opleidingen geven aan dat ze hun leraren zoveel mogelijk én laten lesgeven én stages laten begeleiden, omdat dit de link tussen theorie en praktijk ten goede komt.

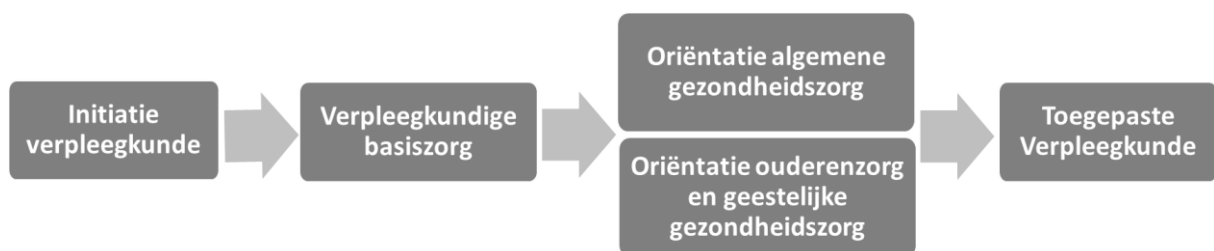
3. CURRICULUM

3.1 DATA EN ACHTERLIGGENDE INFO

3.1.1 Modulaire opbouw en studieomvang

Sinds 2000 valt de hbo5-opleiding Verpleegkunde onder het experimenteel secundair onderwijs volgens een modulair stelsel¹⁵. Het modulair stelsel is ontstaan vanuit een aantal bezorgdheden, zoals meer lerenden met een kwalificatie naar de arbeidsmarkt krijgen en tegemoetkomen aan de diversiteit van de leerlingenpopulatie. Zo krijgen alle lerenden optimale kansen om te leren en zich te ontplooiën en gebeurt de oriëntering op basis van competenties in plaats van op basis van mislukkingen. De scholen kunnen voor iedere module twee instapmomenten organiseren: 1 september en 1 februari. Ook dat geeft de lerenden een zekere flexibiliteit.

Het curriculum is opgebouwd uit vijf modules met volgtijdelijkheid (behalve voor de twee oriëntatiemodules), zie figuur 9. Elke module heeft een specifieke lesinhoud en daaraan gerelateerde stages.

Figuur 9: Vijf modules hbo5 Verpleegkunde met volgtijdelijkheid.

Elke module duurt een semester, behalve de module toegepaste verpleegkunde die twee semesters omvat. Een lerende kan slechts in één module tegelijkertijd worden ingeschreven.

Na elke succesvol afgelegde module ontvangt de lerende een deelcertificaat. Na het succesvol volgen van module 1 en 2 kan men zich laten registreren als zorgkundige. Het geheel van de vijf deelcertificaten leidt tot het diploma van gegradueerde Verpleegkunde. Met dat graduaatsdiploma kunnen de afgestudeerden aan de slag in verschillende sectoren van de gezondheidszorg¹⁶ of ze kunnen hun studieloopbaan verderzetten in o.a. de PBA Verpleegkunde.

Het programma bestaat standaard uit beroepsgerichte vorming, gedifferentieerde onderwijsactiviteiten (GOA) en opleidingsgebonden activiteiten (OPA).

¹⁵ Besluit van de Vlaamse Regering van 18 juli 2008 betreffende het experimenteel secundair onderwijs volgens een modulair stelsel.

¹⁶ Gecoördineerde wet van 1 mei 2015 betreffende de uitoefening van de gezondheidszorgberoepen - art. 45, §1.

De opleiding richt, conform de Vlaamse regelgeving, 36 lesuren per week in¹⁷. Conform de EU- Richtlijn omvat de opleiding echter ten minste 4600 uur theoretisch en klinisch onderwijs, waarbij de duur van het theoretisch onderwijs ten minste een derde en die van het klinisch onderwijs ten minste de helft van de minimumduur van de opleiding bedraagt¹⁸. Om aan die EU-richtlijn te beantwoorden voldoet de organisatie van 36 lesuren per week niet. De OPA-uren zijn ontstaan om daar een oplossing voor te bieden. Die extra OPA-uren (tenminste vier uur per week) worden gedurende de hele opleidingsduur georganiseerd.

3.1.2 Vrijstellingen

Lerenden kunnen bij de start van de opleiding hun eventuele elders verworven competenties (EVC's) inzetten om vrijstellingen te krijgen. Ook elders verworven kwalificaties (EVK's) kunnen het traject verkorten, bijvoorbeeld voor lerenden die reeds credits in de bacheloropleiding Verpleegkunde hebben verworven.

Scholen kunnen vrijstellingsproeven organiseren voor lerenden die daar vanuit EVC of EVK een aanvraag voor indienen. Een school kan in de praktijk echter maar vrijstellingen toekennen op het niveau van een hele module, vrijstellingen voor onderdelen van modules zijn niet mogelijk. Voor de module toegepaste verpleegkunde, die twee semesters duurt, geldt een uitzondering: voor wie niet geslaagd is voor de stage van die module, kan de klassenraad beslissen hem of haar de kans te geven om de competenties alsnog te behalen tijdens een extra semester.

3.1.3 Invulling curriculum

Zoals voor iedere opleiding uit het secundair onderwijs, vormen de leerplannen de basis voor het curriculum. De leerplannen gaan uit van competentieontwikkend onderwijs en vermelden onder meer de competenties voor hbo5 Verpleegkunde¹⁹, de tien kerncompetenties²⁰, leerlijnen doorheen de vijf modules, een competentiematrix, didactische wenken en minimale materiele vereisten. De opleidingen hbo5-Verpleegkunde kunnen zich daarnaast ook nog baseren op de federale wet betreffende de uitoefening van de gezondheidsberoepen²¹ en/of op de competenties vermeld in de bijlage 70 van de eerder vermelde Vlaamse regelgeving²².

¹⁷ SO/2008/04, Experimenteel secundair onderwijs volgens een modulair stelsel, deel 5.

¹⁸ Richtlijn 2005/36/EG betreffende de erkenning van beroepskwalificaties, zoals gewijzigd door Richtlijn 2013/55/EU, art. 31.

¹⁹ De competenties hoger beroepsonderwijs studiegebied personenzorg [Competenties in bijlage 70](#), met een omschrijving, de beroepsgerichte vorming en de sleutelvaardigheden voor elk van de vijf modules.

²⁰ De 10 kerncompetenties zijn goedgekeurd door de Federale Raad voor Verpleegkunde van 1 april 2015.

²¹ Gecoördineerde wet van 1 mei 2015 betreffende de uitoefening van de gezondheidszorgberoepen - art. 45, §1.

²² Besluit van de Vlaamse Regering van 18 juli 2008 betreffende het experimenteel secundair onderwijs volgens een modulair Stelsel.

De hbo5-opleiding Verpleegkunde is conform de EU-richtlijn opgedeeld in theoretisch en klinisch onderwijs. Het experimenteel modulair onderwijs maakt voor de hbo5-opleiding Verpleegkunde de opdeling beroepsgerichte vorming en gedifferentieerde onderwijsactiviteiten (GOA)²³. Onder GOA verstaan we activiteiten die individuele begeleiding, ondersteuning of remediëring omvatten, afgestemd op de specifieke noden van de lerende. De OPA-uren kunnen, zoals de regelgeving het vermeldt, ingezet worden om extra stage te lopen, voor zelfstudie, voor het maken van een eindwerk ...

Het klinisch onderwijs of de stage maakt minstens voor de helft deel uit van de opleiding. De stage vereist een degelijke stagebegeleiding. De stagebegeleider is een leraar die door de school wordt aangesteld en als opdracht heeft de lerende te begeleiden, bij te sturen en te evalueren op de stageplaats (en niet op afstand)²⁴. Een efficiënte begeleiding vraagt de nodige uren-leraar.

De stagementor is een personeelslid van de stage-instelling die de lerende begeleidt op de afdeling waar hij of zij stage loopt. Evaluatie gebeurt in overleg tussen begeleider en stagementor en bij voorkeur in aanwezigheid van de lerende. De eindverantwoordelijkheid ligt bij de school.

3.2 SCHOLEN AAN HET WOORD

3.2.1 Modulaire opbouw en studieomvang

De modulaire structuur geeft de lerenden een zekere **flexibiliteit**, bijvoorbeeld om de opleiding tijdelijk te stoppen en later weer te hervatten. Die flexibiliteit zorgt wel voor verschillen in studieduur: sommige lerenden volgen het standaardtraject, bepaalde doelgroepen volgen een alternatief traject dat langer duurt.

Voor de meeste modules gelden **twee instapmomenten** per jaar: 1 september en 1 februari. Een voordeel daarvan is dat een lerende die niet slaagt voor een bepaalde module, die module onmiddellijk kan hernemen. Een ander voordeel is dat er op twee momenten in het jaar verpleegkundigen afstuderen die in het werkveld kunnen stappen.

Sommige opleidingen voorzien keuze-uren in de module Toegepaste Verpleegkunde en noemen dit soms 'afstudeerrichtingen'. Toch geven de scholen aan dat de hbo5-opleiding Verpleegkunde een generieke basisopleiding is die polyvalent inzetbare verpleegkundigen opleidt.

De scholen zien zowel voor- als nadelen aan de modulaire structuur van de opleiding.

Een positieve punt dat ze vermelden, is onder meer dat de lerenden meer gemotiveerd zijn omdat ze na elke module een **deelcertificaat** kunnen halen. Die snelle succeservaring wordt als de belangrijkste sterkte van het modulaire systeem gezien. Ook dat de lerenden na het slagen voor module 1 en 2 het **visum van zorgkundige** kunnen aanvragen, is positief.

²³ Codex Secundair Onderwijs van 17 december 2010- artikel 159, §2.

²⁴ SO/2015/01. Leerlingenstages, observatieactiviteiten en praktijklessen op verplaatsing in het voltijds gewoon secundair onderwijs en BuSO OV4, 3.1.1

Lerenden die niet geslaagd zijn voor een module, moeten slechts een half jaar opnieuw doen. Enkele opleidingen vermelden als sterk punt de afstemming tussen de inhouden van een module en de taken op de stageplaats.

Nadelen zijn onder meer dat de semesterwerking **organisatorisch belastend** is omdat er tweemaal een opstart en afsluiting is. De duurtijd van een module is voor sommige lerenden eerder kort om alle kennis en vaardigheden te verwerven. Het tempo binnen elke module ligt hoog. Op korte tijd moeten de lerenden bewijzen wat ze kennen en kunnen. Er is te weinig tijd om te remediëren of om bijkomende evaluaties te organiseren. Een lerende die enkele weken ziek is, heeft weinig tijd om alles in te halen. De **werkdruk** ligt hoog, zowel voor de lerenden als voor de docenten die veel moeten schakelen. Enkele opleidingen betreuren dat het modulair systeem als neveneffect heeft dat de leerstof meer ‘versnipperd’ is dan in een lineair systeem. Bepaalde inhouden zijn echter zo essentieel over de hele opleiding heen dat sommige opleidingen die specifieke leerstof geregeld opfrissen of evalueren.

“Het modulair systeem heeft veel voordelen, absoluut. Maar als studenten een module hebben afgerond, denken ze soms ‘dat ze het niet meer nodig hebben in het vervolg van de opleiding’. We zouden meer herhalingsmomenten moeten kunnen inbouwen, want die inhouden blijven belangrijk.”

3.2.2 Vrijstellingen

Voor enkele veel voorkomende overstappen (bijvoorbeeld van de bacheloropleiding naar de hbo5-opleiding Verpleegkunde binnen het samenwerkingsverband) hebben de opleidingen algemene afspraken gemaakt over vrijstellingen. Maar de meeste lerenden die zich aanmelden lopen een individueel proces waarin de reeds behaalde competenties en kwalificaties naast de inhouden van elke module worden gelegd. Daartoe organiseren de opleidingen uitgebreide intakegesprekken, vrijstellingsproeven of beoordelen ze het EVC-portfolio van een kandidaat.

“We hebben een intakeprocedure waarbij de student de EVC moet aantonen aan de hand van een portfolio met werkervaring, vroegere studies, bijscholingen, evaluaties ... Dat wordt door de docenten besproken en dan komt er een interview met de student.”

De opleidingen hebben **gemengde ervaringen** met die procedure. Ze zijn enerzijds tevreden dat vrijstellingen mogelijk zijn. Daarmee erkennen ze de kennis en vaardigheden die de lerende reeds bezit. Anderzijds hebben de meeste opleidingen ook kritiek omdat ze het systeem vaak onvoldoende flexibel vinden. Een aantal opleidingen betreurt het dat een vrijstelling enkel geldt voor een volledige module en niet voor ‘vakken’ of thema’s binnen die module. Daardoor moeten ook lerenden die niet slagen voor bepaalde delen van een module diezelfde module volledig overdoen.

Sommige opleidingen implementeren daarom creatieve oplossingen om de leerinhouden meer te laten aansluiten bij de noden van de lerenden. Ze stemmen de inhoud van de module af op de voorkennis van de betrokken lerende.

“Voor studenten met een vooropleiding verzorgende/zorgkundige passen we het curriculum aan. In de eerste module stoppen we meer techniciteit, want anders vinden ze die eerste module niet interessant genoeg.”

In andere gevallen geven ze een vrijstelling voor een bepaalde module, maar stellen de verwachting dat de lerende zelfstandig enkele inhouden uit de vorige module inhaalt. Wanneer lerenden niet geslaagd zijn voor de stages in module 5, moeten ze soms enkel de stage hernemen binnen één semester.

3.2.3 Invulling van het curriculum

We vroegen aan zowel de leraren als aan het beleidsteam op basis van welke bronnen ze het curriculum uitwerken.

Zestien opleidingen verwijzen spontaan naar de **leerplannen** en de daarin opgenomen competenties en leerlijnen. De leraren vermelden dat de leerplannen inmiddels wat verouderd zijn en dat ze het leerplan dus niet strikt volgen. Een vijftal opleidingen verwijst daarnaast naar de domeinspecifieke leerresultaten (DLR's)²⁵. De opleidingen houden bij het uitwerken van hun curriculum in meerdere of mindere mate ook rekening met de EU-richtlijn, zoals verderop blijkt.

Meerdere gesprekspartners geven aan dat ze hun curriculum **up-to-date** willen houden, aangepast aan evoluties in het werkveld, inspelend op maatschappelijke tendensen en rekening houdend met actuele wetenschappelijke inzichten. Op geregelde tijdstippen worden oud-studenten of het werkveld bevroegd om na te gaan of de opleiding tegemoetkomt aan de verwachtingen van het werkveld.

De meeste opleidingen combineren de input van het leerplan, de EU-richtlijn, de verwachtingen van het werkveld ... als basis voor hun curriculum. Ze werken allerhande materialen uit om dat curriculum te verhelderen voor zowel lesgevers als lerenden (a.d.h.v. competentiegidsen, moduleboeken, studieroutes, studiewijzers ...).

De **GOA-uren** worden op uiteenlopende manieren ingevuld. Bijna altijd gaat het om een aanbod dat niet hetzelfde is voor elke lerende. Er is één opleiding die aangeeft dat er niet gedifferentieerd wordt, maar dat de GOA-uren ingezet worden om een aantal zaken verder in te oefenen. In de meeste opleidingen zijn de GOA-uren zichtbaar in het lessenrooster.

De opleidingen vermelden onder meer de volgende invullingen van de GOA-uren: remediërende workshops, individuele vaardigheidstraining, extra oefensessies medisch rekenen, studiebezoeken, teambuilding, gastsprekers, leerbegeleiding, training in communicatieve vaardigheden, herhaling van een stuk theorie, extra oefenmoment voor vaardigheden, sessies over faalangst en leren leren, inhaallessen, verdieplingslessen, stationswerking²⁶ ...

²⁵ In 2016 heeft een werkgroep vanuit de hbo5-opleidingen Verpleegkunde en de VLHORA domeinspecifieke leerresultaten (DLR) uitgeschreven voor de hbo5-opleiding Verpleegkunde. Dat document is een niet afgerond werkstuk.

²⁶ Stationswerking is een werkvorm waarbij lerenden meerdere 'stations' doorlopen op een dag. In elk station wordt een bepaalde vaardigheid aangeboden en/of geoefend (technische vaardigheden, communicatievaardigheden, klinisch redeneren ...).

Vier opleidingen vermelden expliciet dat de lerenden een vrije keuze kunnen maken uit het aanbod waarin de opleiding voorziet. De beslissing over de precieze inhoudelijke invulling gebeurt soms vraaggestuurd (inspelend op noden bij de lerenden), soms aanbodgestuurd en soms is er sprake van een combinatie van beide.

Doorgaans worden de GOA-uren ingezet voor remediëring, maar er zijn ook zes opleidingen die expliciet vermelden dat ze tijdens die uren ook verdieping organiseren.

“Onze GOA-uren zijn ingepland op maandagnamiddag. De studenten mogen altijd aangeven wat ze nodig hebben, maar de leraren weten vaak wat moeilijk loopt. Studenten kiezen zelf waar ze aansluiten, maar soms worden ze ook verplicht of gestuurd, bijvoorbeeld als de student moeite heeft met een bepaalde techniek.”

Alle opleidingen zijn tevreden over de GOA-uren. Ze geven aan dat de GOA-uren een antwoord zijn op de nood van de lerenden aan inhaallessen en remediëring. De GOA-uren ondersteunen het leerproces en de lerenden ervaren het als een meerwaarde. De opleidingen appreciëren ook de vrijheid die ze hebben om de GOA-uren invulling te geven. Toch worden er ook een aantal uitdagingen genoemd. Een eerste uitdaging is de soms beperkte zelfreflectie bij lerenden, waardoor ze hun noden niet altijd goed kunnen aangeven. Het formuleren van leervragen lukt niet altijd. Een tweede uitdaging is de soms beperkte zelfsturing van lerenden, waardoor ze er niet altijd in slagen om keuzes te maken in functie van hun leertraject. Ze laten soms leerkanalen liggen. Een aantal opleidingen geeft aan dat ze de lerenden daarom soms verplichten om in te gaan op het aanbod.

“Positief dat GOA er is. Er is een evenwicht tussen een aanbod van de school en vraaggericht werken vanuit de noden van de leerling. GOA biedt ook kansen om samen met de studenten te kijken welk eigenaarschap ze over hun studie opnemen.”

In de meeste opleidingen worden de **OPA-uren** ingevuld als de tijd die de lerende nodig heeft om de leerstof te verwerken (studeren, persoonlijke werktijd, voorbereiding van lessen, voorbereiding van de stage ...). Tijdens de OPA-uren krijgen de lerenden ook de tijd om te werken aan stage-opdrachten, aan individuele opdrachten, aan het portfolio of aan een project. Een viertal opleidingen verwachten ook deelname aan nascholing of vorming tijdens de OPA-uren.

“We verwachten heel wat van de studenten naast de contacturen, bijvoorbeeld werken aan hun portfolio.”

In de gesprekken valt op dat de leraren van drie opleidingen de OPA-uren niet kennen.

In twee opleidingen wordt aan de lerenden gevraagd om hun OPA-uren te registreren. Die twee opleidingen gebruiken de informatie enerzijds om de studietijd te meten, anderzijds om lerenden te begeleiden en te coachen. Enkele opleidingen geven aan dat ze geen registratie willen omdat de administratieve rompslomp volgens hen te groot is. Andere opleidingen vragen wel een inhoudelijk verslag, bijvoorbeeld na het volgen van een nascholing.

De opleidingen tekenen voor de **stages** een duidelijke leerlijn uit doorheen de vijf modules. In de laatste module bijvoorbeeld, wordt van de lerende een grote zelfstandigheid verwacht tijdens de stage.

Binnen de stages kunnen we verschillende vormen onderscheiden. Er zijn de klassieke stages waarbij een lerende stage loopt in een voorziening en er begeleid wordt door een stagementor en een stagebegeleider. Naast de klassieke stages hebben verschillende opleidingen goede ervaringen met alternatieve stagevormen zoals een **leerwerkplaats**, waarbij stagiairs gedurende meerdere weken een volledige afdeling of een deel ervan overnemen en doorgaans 24u op 24u verantwoordelijk zijn voor de verpleegkundige zorg. Zulke leerwerkplaats laat beter toe om competenties te evalueren die moeilijker te beoordelen zijn tijdens een klassieke stage, zoals de competenties inzake samenwerking in een team, organisatie en planning. De opleidingen geven aan dat de leerwerkplaats de lerenden goed voorbereidt op de verwachtingen van een beginnend verpleegkundige. De stagiairs van die leerwerkplaats komen uit de hbo5-opleidingen Verpleegkunde en de PBA Verpleegkunde, omdat dat de realiteit van het werkveld het best weerspiegelt. Maar er is nog groeimarge in de samenwerking tussen beide opleidingen om van de leerwerkplaats een succes te maken.

Ook buitenlandse stages worden georganiseerd, evenals *community service learning* (CSL) waarbij de lerende zijn of haar maatschappelijk engagement toont. Het gaat dan bijvoorbeeld over ervaring opdoen bij een consultatiebureau van Kind en Gezin of in een kleuterklasje. Op die manier wordt hun maatschappelijke verantwoordelijkheid als verpleegkundige aangesproken.

De meeste opleidingen hebben afspraken over de stagebegeleiding die kunnen verschillen voor de vijf modules. De opleidingen hanteren een brede waaier aan begeleidingsvormen en didactische tools: werkbegeleiding aan bed (verder **bedsidebegeleiding** genoemd), coaching op de werkvloer, digitale of telefonische coaching vanop afstand, individueel gesprek om leerdoelen te formuleren, reflectieverslag, portfolio, groeiboekje, leerboekje, stagebundel, checklists, supervisie, een verdiepende opdracht over een volgpatiënt, tussentijds evaluatiegesprek, eindevaluatiegesprek, leergesprekken waarin casussen besproken worden, formuleren die de stagementor invult ...

“Voor de stagebegeleiding hebben we een draaiboek geschreven dat verduidelijkt wat we willen zien op stage en hoe vaak we het gezien willen hebben.”

Tijdens de coronacrisis konden de stagebegeleiders geen bedsidebegeleiding doen, wat door alle betrokkenen als een sterk gemis werd ervaren. De bedsidebegeleiding is erg arbeidsintensief, maar wordt door de opleidingen als essentieel ervaren bij het werken met hun specifieke doelgroep. Voor stages in de thuisverpleging of in de geestelijke gezondheidszorg is er geen bedsidebegeleiding, omwille van ethische aspecten zoals de privacy van de zorgvrager.

“De bedsidebegeleiding is het paradepaardje van de opleiding. Bij een bedsidebegeleiding wordt de zorg volledig van A tot Z samen opgenomen en wordt de theorie gelinkt aan de praktijk. Die 1-op-1-begeleiding is bijzonder intensief, maar je ziet zo meteen waar de student ondersteuning bij nodig heeft. Die begeleiding is belangrijk om te komen tot klinisch redeneren en kwalitatief verpleegkundig handelen, maar ook tot een goede communicatie met de zorgvrager.”

De opleiding investeert doorgaans in kennismaking tussen **stagementoren** en stagebegeleiders en in communicatie en afstemming met alle stagementoren, via mentorendagen of overlegmomenten. Daarnaast organiseren ze ook opleidingen voor stagementoren die ze al dan niet samen met de hogescholen of vanuit een regionaal platform inrichten.

De opleidingen waarderen de inzet van stagementoren en appreciëren het als ze vorming volgen en zicht hebben op de opleiding, zodat ze de lerenden correct kunnen begeleiden en beoordelen. Maar stagementoren zijn vaak overvraagd, waardoor er niet altijd genoeg tijd is voor het evalueren en begeleiden van de lerende. Omdat het uurrooster van de formele stagementor niet altijd gelijkloopt met dat van de stagiair, nemen de andere teamleden - in de mate van het mogelijke - mee de begeleiding op. De stagementoren zijn niet altijd verpleegkundigen, waardoor de begeleiding van het verpleegkundig handelen soms in het gedrang komt.

Enkele opleidingen bewaken de werkdruk van de stage-instellingen door bijvoorbeeld te werken met eenvormige stagebeoordelingsformulieren.

Bij de eindevaluatie hebben de drie partijen (stagiair, stagebegeleider en stagementor) een inbreng. Men tracht de drie partijen samen rond de tafel te krijgen, maar omwille van praktische redenen lukt dat niet altijd.

Verder sturen de opleidingen hun stagewerking bij, bijvoorbeeld op basis van feedback van lerenden en van stageplaatsen.

De opleidingen geven aan dat ze zichzelf zien als een **praktijkgerichte opleiding** waarin theorie en praktijk erg verweven zijn. Lerenden krijgen bijvoorbeeld integratieopdrachten waarin ze theoretische inhoud moeten koppelen aan de context van hun stage. De sterke wisselwerking tussen theorie en praktijk komt ook tot stand door de leraren ook in te zetten als stagebegeleider.

“De stagebegeleiders hechten veel belang aan klinisch redeneren: vanuit observaties de koppeling maken naar de achterliggende theorie. Verder wordt de ‘waarom-vraag’ heel veel gesteld tijdens de bedsidebegeleiding.”

De vaardigheidslessen op school worden in sommige opleidingen ingevuld als een skillslab en/of simulatielab. Enkele opleidingen organiseren lessen op een werkplek, bijvoorbeeld in een woonzorgcentrum. In de voormiddag krijgen de lerenden theorielessen (bijvoorbeeld over het meten van bloeddruk), vervolgens oefenen ze op mekaar en in de namiddag oefenen ze meteen in het woonzorgcentrum.

“De meeste lessen gaan door in de woonzorgcentra, zodat de theorie onmiddellijk gekoppeld, getoetst en toegepast kan worden in de praktijk.”

4. SAMENWERKING

4.1 DATA EN ACHTERLIGGENDE INFO

Iedere hbo5-opleiding Verpleegkunde maakt deel uit van een samenwerkingsverband²⁷: één hogeschool met onderwijsbevoegdheid voor de bacheloropleiding Verpleegkunde, werkt samen met een of meer scholen van het voltijds secundair onderwijs, zie figuur 10.

Tien van de elf Vlaamse hogescholen met een opleiding PBA Verpleegkunde behoren tot een samenwerkingsverband. De helft van de samenwerkingsverbanden bestaat uit meerdere secundaire scholen.

Samenwerkingsverbanden hbo5-opleiding Verpleegkunde	
Secundaire school	Hogeschool
Sint-Guido-instituut, Anderlecht BenedictusPoort, Gent Sint-Carolus, Sint-Niklaas Sint-Augustinusinstituut, Aalst	Odisee
Stfran, Leuven Hast Katholiek Onderwijs, Hasselt Atlas College, Genk	UCLL
Hoger Instituut voor Verpleegkunde Sint-Elisabeth, Turnhout Sint-Aloysiusinstituut voor Verpleegkunde, Lier Sint-Norbertusinstituut, Duffel	Thomas More
RHIZO, Kortrijk Hoger Beroepsonderwijs Verpleegkunde Ic Dien, Roeselare Vives Waregem-Tielt	Vives
Instituut voor Verpleegkunde Sint-Vincentius, Gent ZOWE Verpleegkunde, Sint-Michiels	Artevelde
Sint-Norbertusinstituut, Antwerpen	Karel De Grote
GO! Busleyden Atheneum-campus Botaniek, Mechelen	Erasmus
Stedelijk Lyceum Lamorinière, Antwerpen	AP
GO! Technisch Atheneum Vesaliusinstituut, Oostende	HOGent
Provinciale Secundaire School, Hasselt	PXL

Figuur 10: Samenwerkingsverbanden hbo5-opleiding Verpleegkunde.

Een **samenwerkingsverband** vervult de volgende opdrachten:

- 1° de gezamenlijke organisatie van de opleiding Verpleegkunde van het hoger beroepsonderwijs
- 2° het vastleggen van een gezamenlijke onderwijs- en examenregeling en evaluatiereglement voor deze opleidingen
- 3° het ontwikkelen van een gemeenschappelijk intern kwaliteitszorgsysteem voor de opleiding Verpleegkunde van het hoger beroepsonderwijs

²⁷ Codex Hoger Onderwijs van 11 oktober 2013 - art. II.396 - II.397 - II.398.

- 4° de ontwikkeling van het curriculum met inbegrip van het uittekenen van vervolgtrajecten in inhoudelijk aansluitende professionele bacheloropleidingen
- 5° de optimalisering van de dienstverlening voor de leerlingen
- 6° de programmatie van het aanbod met als doelstelling dat de verschillende participerende instellingen - elk vanuit hun sterkte - zoveel mogelijk verschillende doelgroepen bereiken
- 7° de optimalisering van de inzetbaarheid en professionalisering van het personeel, binnen de grenzen van de regelgeving die op de betrokken personeelsleden van toepassing is
- 8° het delen van gebouwen en technische infrastructuur
- 9° de uitbouw van een leerlingenbegeleiding
- 10° het beschikbaar maken van de sociale voorzieningen voor de cursisten
- 11° het uitwerken en evalueren van een kwaliteitsvolle EVC-procedure
- 12° het uitwerken van de communicatie(strategie) over het aanbod van de opleiding Verpleegkunde van het hoger beroepsonderwijs
- 13° de organisatie van de toelatingsproef.

Binnen het samenwerkingsverband reiken de onderwijsinstellingen gezamenlijk het diploma uit van gegradueerde Verpleegkunde met bijhorende kwalificatie en deelcertificaten. Daarnaast bepaalt de regelgeving dat binnen het samenwerkingsverband de secundaire school steeds de administratief beherende instelling is voor het geheel van zijn opleiding verpleegkunde. Naast de administratief beherende instelling(en), wordt binnen het samenwerkingsverband voor de opleiding verpleegkunde ook één inhoudelijk coördinerende instelling aangewezen. Dit is hetzij één van de secundaire scholen hetzij de hogeschool van het betrokken samenwerkingsverband²⁸.

Van de twintig opleidingen worden er vier ingericht door een secundaire school die enkel het structuuronderdeel hbo5-Verpleegkunde aanbiedt. De overige zestien opleidingen worden ingericht door een school voor secundair onderwijs die meestal ook studierichtingen in het studiegebied Personenzorg aanbiedt.

²⁸ SO/2008/04, Experimenteel secundair onderwijs volgens een modulair stelsel, deel 7.

4.2 SCHOLEN AAN HET WOORD

Tijdens de terreinverkenningen hebben we ervoor gekozen om beide partners van het samenwerkingsverband tezamen aan het woord te laten over hun samenwerking, zonder de decretale opdrachten systematisch te overlopen. We hebben onze focus gericht op **de samenwerking tussen de secundaire scholen en de hogescholen**. We hebben ook - indien van toepassing - **de samenwerking met de eigen secundaire school** besproken.

De samenwerking binnen het **samenwerkingsverband** varieert van intensief tot eerder beperkt. Veel hangt af van de lokale situatie, de afstand tot de hogeschool, de historiek van de opleiding, van de concurrentiële positie ... Doorgaans heeft de hbo5-opleiding Verpleegkunde binnen het samenwerkingsverband een zekere autonomie en eigenheid.

De hogescholen en de secundaire scholen werken samen voor wat betreft de **oriëntering** van lerenden. Enerzijds stromen studenten van de PBA Verpleegkunde soms naar de hbo5-opleiding. Anderzijds gaan sommige studenten na het behalen van hun diploma van gegradueerde Verpleegkunde nog verder studeren voor een PBA Verpleegkunde. Er worden daarom (in beide richtingen) afspraken gemaakt over vrijstellingen en brugopleidingen. Verschillende gesprekspartners benadrukken dat ze vooral willen dat lerenden 'op de juiste plaats terechtkomen' en dus een zo goed mogelijke oriëntering realiseren.

Binnen sommige samenwerkingsverbanden kunnen de lerenden van de hbo5-opleiding Verpleegkunde een beroep doen op de **studentenvoorzieningen** van de hogeschool. Die voorzieningen omvatten ook de sociale voorzieningen, de studentenbegeleiding en bijvoorbeeld de diensten van de studentenpsycholoog.

Op het vlak van **interne kwaliteitszorg** hebben de opleidingen en de hogescholen meestal hun eigen systeem. Dat neemt niet weg dat er binnen het samenwerkingsverband heel wat uitwisseling is over kwaliteitszorg en dat men mekaar als klankbord en inspiratiebron ziet. Toen de hbo5-opleidingen Verpleegkunde in 2016 een zelfevaluatie-rapport moesten schrijven, kregen meerdere opleidingen daarvoor bijvoorbeeld ondersteuning vanuit de hogeschool. Er zijn ook voorbeelden van afstemming waarbij de bevraging van medewerkers en/of van lerenden grotendeels gelijklopend is in de hbo5-opleiding Verpleegkunde en de PBA Verpleegkunde.

“We werken samen met de hogeschool vanuit een gemeenschappelijke visie, maar met respect voor de eigenheid van elke opleiding.”

Ze werken daarnaast ook samen op het **praktisch-organisatorische** vlak, wat vooral betekent dat de lerenden van hbo5-opleiding Verpleegkunde gebruik mogen maken van een aantal faciliteiten van de hogeschool. In sommige samenwerkingsverbanden is er een uniform stagecontract of een gezamenlijk feedbackdocument voor de stages opgesteld. Er zijn vaak directe lijnen tussen de directeurs, coördinatoren en opleidingshoofden.

Voor het **aantrekken van lerenden** wordt ook vaak samengewerkt, zoals een gezamenlijke brochure of een website waarin de verschillen tussen beide opleidingen verduidelijkt worden. Paralleel aan het zich gezamenlijk voorstellen aan kandidaat-lerenden, doen de opleidingen dat ook soms voor het werkveld, bijvoorbeeld tijdens een jobbeurs. In situaties waar er een sterkere concurrentie is om nieuwe lerenden aan te trekken, is de samenwerking doorgaans beperkter.

Het aantal **personeelsleden** met een opdracht in beide opleidingen, is beperkt, wat sommige scholen betreuren.

Tijdens de gesprekken bleken niet alle gesprekspartners goed op de hoogte te zijn van wie binnen hun samenwerkingsverband de administratief beherende instelling is en wie de inhoudelijk coördinerende instelling.

De samenwerking met andere hbo5-opleidingen Verpleegkunde binnen eenzelfde samenwerkingsverband vertoont een wisselend beeld. Elke opleiding behoudt haar autonomie, maar ze wisselen onderling informatie uit, werken samen rond bijvoorbeeld curriculum en toelatingsproeven of organiseren gemeenschappelijke professionalisering.

Bij de zestien opleidingen die ingericht worden door een secundaire school met doorgaans studierichtingen uit het studiegebied Personenzorg, stellen we verschillen vast in de manier waarop het beleid vorm krijgt. Sommige opleidingen hebben een grote autonomie terwijl andere opleidingen duidelijk aangestuurd worden vanuit de secundaire school. De **samenwerking met de eigen secundaire school** heeft vaak betrekking op eerder praktisch-organisatorische zaken (personeelsadministratie, boekhouding, gebouw, ICT ...). Praktijklokalen worden meestal gedeeld. De volwassen doelgroep van hbo 5-opleiding Verpleegkunde zorgt er wel voor dat bepaalde zaken uit de secundaire school (schoolreglement, leerlingenbegeleiding) vertaald moeten worden naar een +18-publiek. Doorgaans is er ook een pedagogische samenwerking, vooral dan met het studiegebied Personenzorg. Inhoudelijke afstemming over het curriculum faciliteert de vlotte doorstroom van leerlingen vanuit zorgopleidingen tso en bso naar hbo5-opleiding Verpleegkunde. Er wordt ook kennis gedeeld tussen de personeelsleden. Professionalisering wordt in vele gevallen gezamenlijk georganiseerd. Een beperkt aantal leraren geeft zowel les aan hbo5-Verpleegkunde als aan de leerlingen van het secundair onderwijs.

Sommige scholen brachten spontaan aan dat er ook **samenwerkingen** zijn **met andere secundaire scholen**, onder meer via de scholengemeenschap of scholengroep, via provinciale netwerken, via netwerking georganiseerd door de onderwijsverstrekkers of via projecten die provincie overschrijdend zijn. Heel wat hbo5-opleidingen Verpleegkunde initiëren zelf samenwerking met lokale scholen secundair onderwijs die richtingen aanbieden in het studiegebied Personenzorg.

“Onze studenten doen elk jaar de ronde van de secundaire scholen in de regio voor een EHBO-namiddag of een CPR-marathon.”

Hoewel we er niet naar vroegen, gaven de scholen aan dat ze intensief **samenwerken met het werkveld**: ziekenhuizen, woonzorgcentra, thuiszorg en andere organisaties. Die samenwerking gaat in de eerste plaats over de stages. Maar er zijn ook andere voorbeelden: de schoolraad waarin een verpleegkundige zit of didactisch materiaal dat wordt nagelezen door enkele specialisten uit het werkveld. Soms lenen de opleiding en de zorginstelling materiaal uit aan elkaar of wisselen ze expertise uit. Er zijn opleidingen waar het personeel kan kiezen voor een werkstage waarin de leraar een maand meeloopt op een dienst.

5. RECENTE VERANDERINGEN MET INVLOED OP DE OPLEIDING

De laatste jaren is er heel wat veranderd in de samenleving, het onderwijs, het werkveld ... Welke recente veranderingen hebben een invloed gehad op de hbo5- opleiding Verpleegkunde én wat hebben de opleidingen bijgevolg aangepast? We vroegen het aan alle scholen, zowel aan het beleid als aan de leraren.

Iedere school gaf de veranderende leerlingenpopulatie als grootste en meest ingrijpende verandering aan. In wat volgt bespreken we eerst enkele frappante data over de leerlingenpopulatie, gevolgd door 'de scholen aan het woord'. In een tweede deel beschrijven we andere recente veranderingen die invloed hebben op de opleiding zoals werkveld, stage en de coronacrisis. We laten de scholen meteen aan het woord zonder voorafgaande data of achterliggende info te geven.

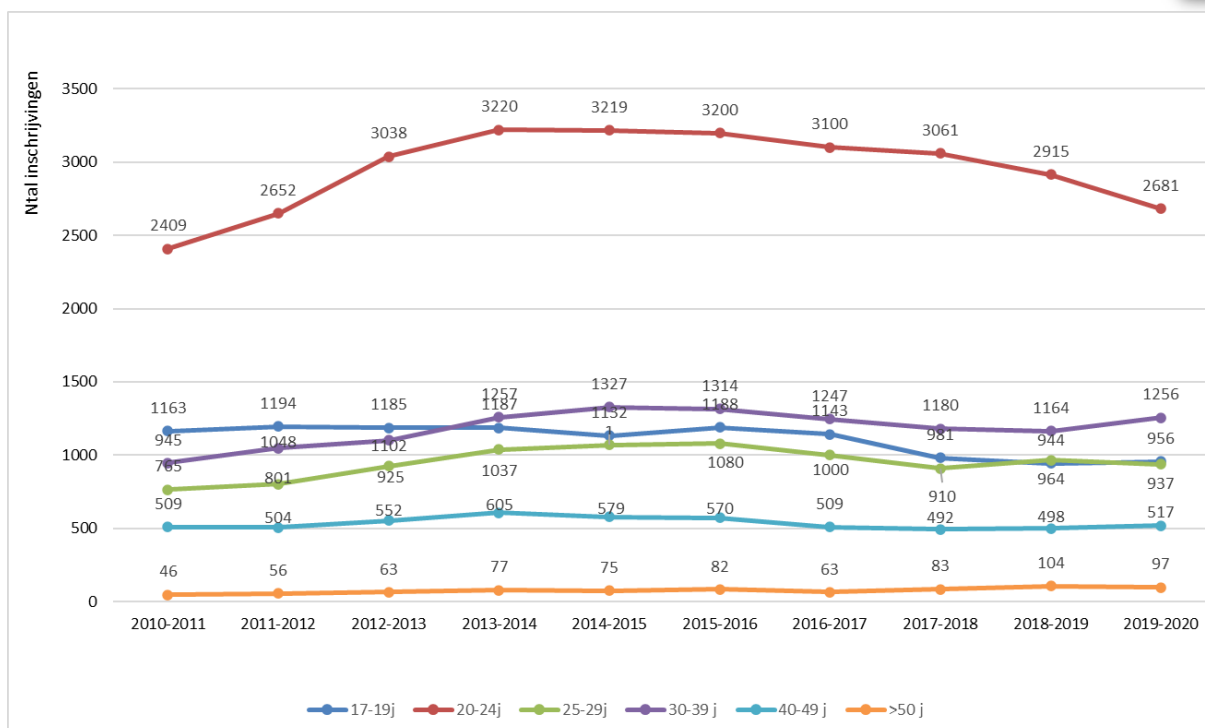
5.1 LERENDEN

5.1.1 Data en achterliggende info

Zowel bij het aantal inschrijvingen als bij het aantal behaalde diploma's stellen we vast dat bijna 13% van de lerenden mannen zijn en iets meer dan 87% vrouwen. De **verhouding man-vrouw** is de laatste tien jaar niet gewijzigd.

De gemiddelde hbo5-lerende is ongeveer 26.5 jaar oud, die **gemiddelde leeftijd** fluctueerde zeer weinig de afgelopen tien schooljaren.

De leeftijdscategorie 20-24j is met 2681 lerenden de grootste groep. De dertigers (30-39j) zijn met 1256 inschrijvingen de tweede grootste leeftijdsgroep, gevolgd door de leeftijdsgroepen 25-29j en 17-19j die beiden ongeveer 950 lerenden tellen. De veertigers tellen een 500-tal lerenden en de plus-vijftigers een 100-tal.

Figuur 11: Evolutie aantal lerenden hbo5-Verpleegkunde per leeftijdscategorie.

De **onderwijs kansarmoede-indicator** (OKI) geeft een idee van het sociaal profiel van een lerende. Wanneer we voor de afgelopen tien schooljaren naar de gemiddelde OKI-waarden²⁹ kijken, stellen we een algemene stijging vast van .85 (2010-2011) naar 1.02 (2019-2020).

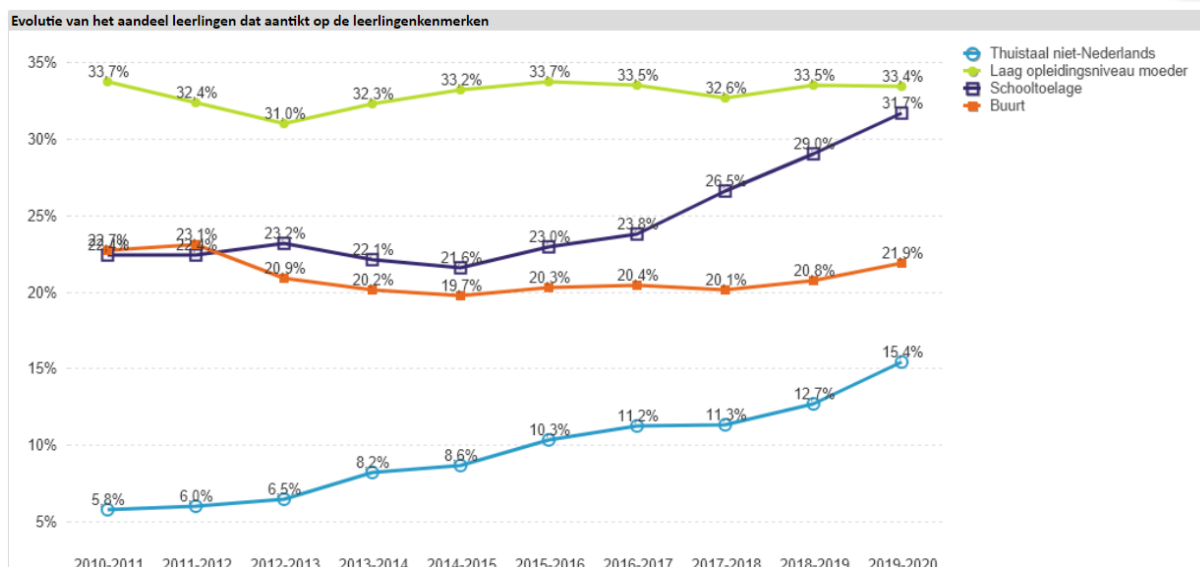
Wanneer we kijken naar de vier leerlingenkenmerken afzonderlijk, stellen we vast dat de indicator 'laag opleidingsniveau moeder' het meest aantikt (33.4%) en dat dit cijfer doorheen de tijd steeds een derde van de leerlingenpopulatie betreft.

De indicator 'schooltoelage' tikt bij bijna 32% van de lerenden aan en kende de afgelopen tien jaren een toename van bijna 10%. Aangezien deze opleiding administratief tot het gewoon secundair onderwijs behoort, hoeven de lerenden, in tegenstelling tot de PBA geen inschrijvingsgeld te betalen, maar enkel de kosten voor handboeken, cursussen, uniform en gebruik van materialen.

'Thuis taal niet-Nederlands' kende de grootste toename: van 5.8% (2010-2011) naar 15.4% (2019-2020).

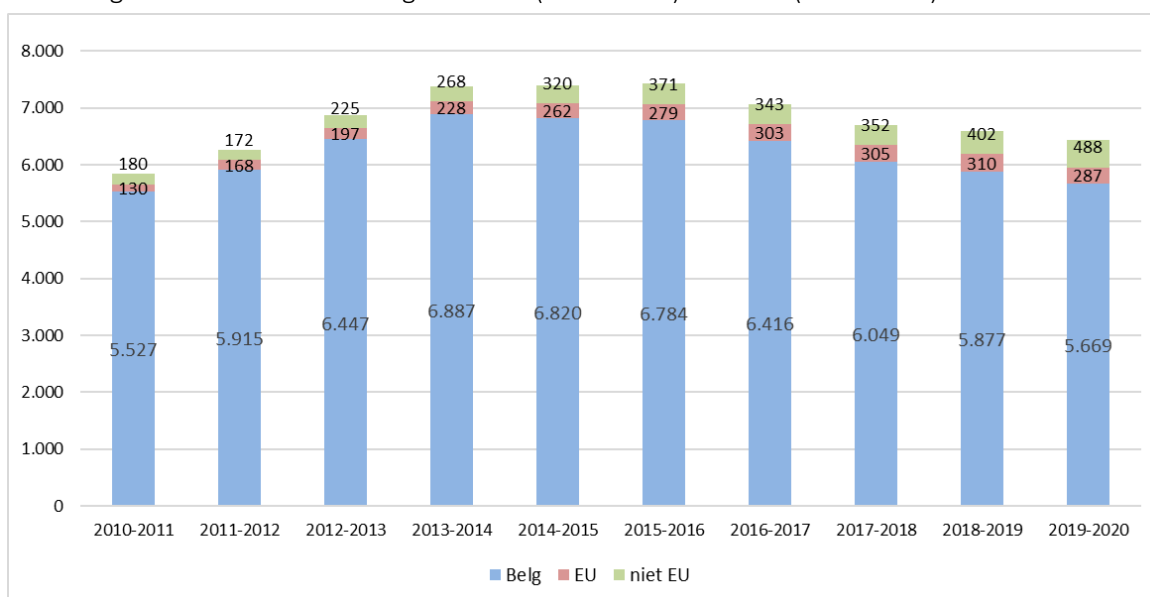
De indicator 'buurt' tikt bij 21.9% van de lerenden aan en is stabiel doorheen de tijd.

²⁹ Voor de vier specifieke leerlingenkenmerken (thuis taal niet-Nederlands, laag opleidingsniveau moeder, schooltoelage en buurt) wordt per leerling nagegaan of hij/zij aantikt op elk van deze risicokenmerken. De OKI-waarde is het aantal risicokenmerken waarvoor de leerling aantikt en is bijgevolg een cijfer tussen 0 en 4.

Figuur 12: Evolutie van het aandeel hbo5-lerenden dat aantikt op de leerlingenkenmerken.

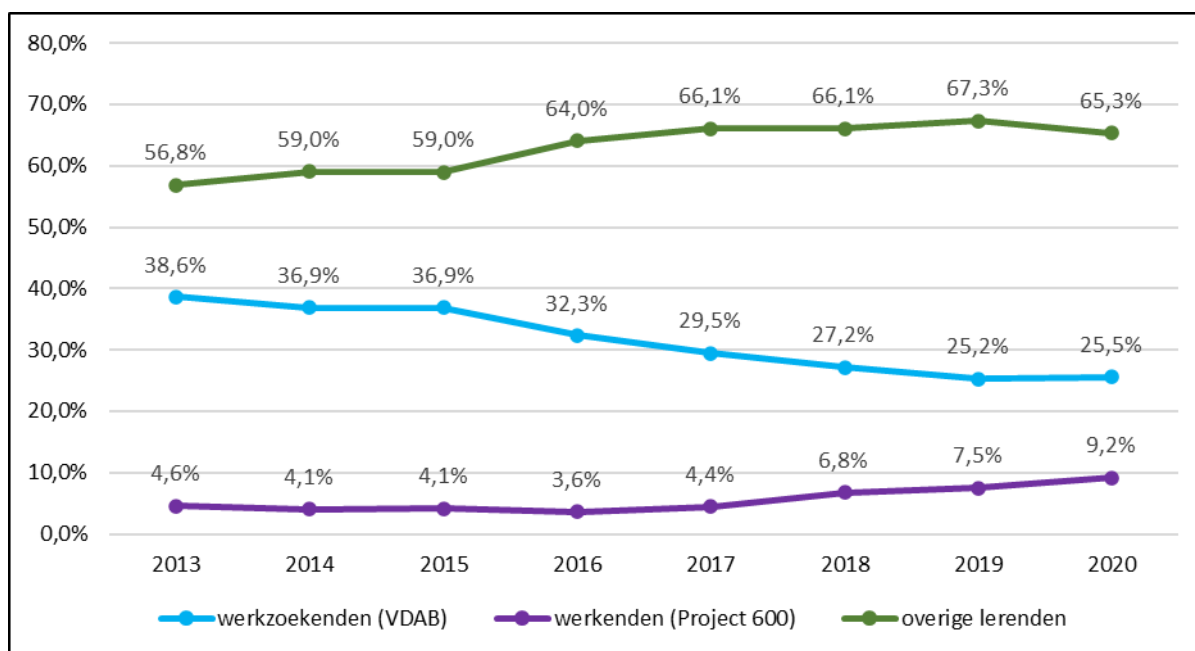
Wat betreft de **nationaliteit van de lerenden**, heeft de grote meerderheid de Belgische nationaliteit (in schooljaar 2019-2020: 88%). Er is een stijging van lerenden met een niet-Belgische nationaliteit, zowel van lerenden uit andere Europese landen als lerenden van buiten Europa (zie figuur 13). Het percentage lerenden uit EU-landen steeg van 2,2% (2010-2011) tot 4,5% (2019-2020). Het percentage lerenden afkomstig uit niet-EU-landen steeg van 3,1% (2010-2011) tot 7,6% (2019-2020).

Figuur 13: Aantal lerenden in hbo5-Verpleegkunde volgens nationaliteit.

De **beginsituatie** van wie start aan de opleiding, is zeer divers: (thuis)werkenden, werkzoekenden, lerenden die net hun secundair onderwijs afgerond hebben of al gestart waren in het hoger onderwijs. Figuur 14 verduidelijkt dat het percentage werkende lerenden een stijgende trend vertoont: van 4,6% in 2013 tot 9,2% in 2020. Eén op vier lerenden in hbo5-Verpleegkunde stroomt in via de VDAB. Het aandeel werkzoekende lerenden daalde tussen 2013 en 2020. Het aandeel overige lerenden steeg daarentegen van 56,8% in 2013 naar 65,3% in 2020.

Het betreft onder meer lerenden die rechtstreeks instromen vanuit het secundair onderwijs of die reeds gestart waren in het hoger onderwijs.

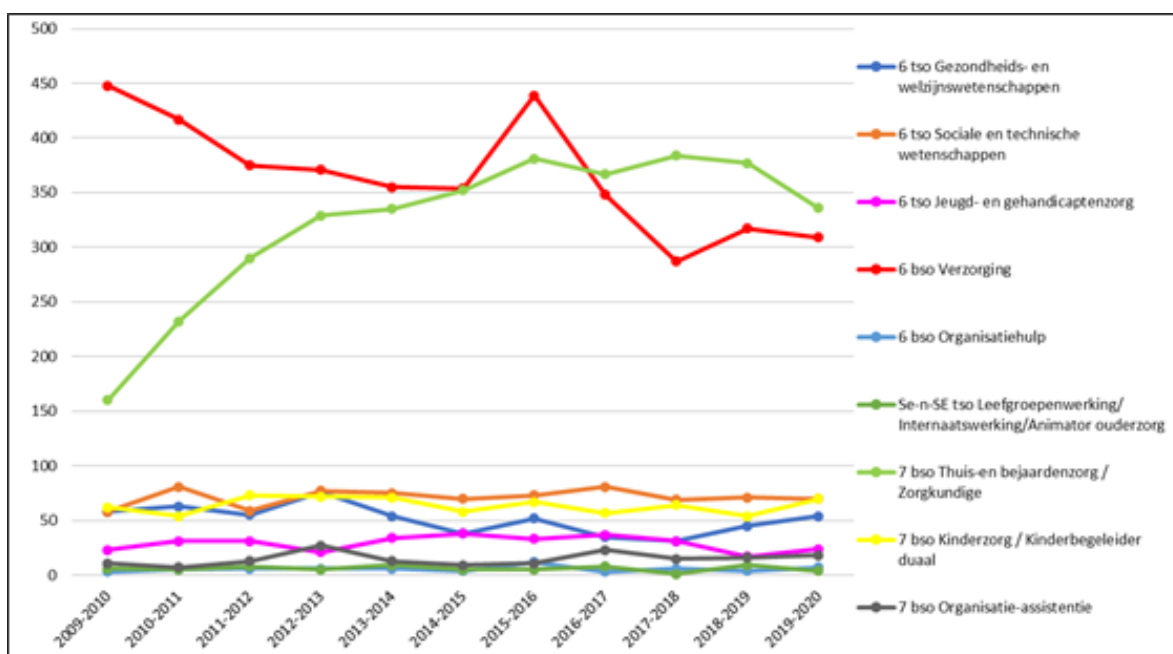
Figuur 14: Trends in het aandeel werkenden, werkzoekenden en overige lerenden.

Het is niet zo eenvoudig om in kaart te brengen vanuit welke **vooropleidingen** de lerenden starten aan hbo5-opleiding Verpleegkunde. Figuur 15 verduidelijkt de vooropleiding van wie **onmiddellijk na het secundair onderwijs** de overgang maakt naar hbo5-opleiding Verpleegkunde. In 2019-2020 waren er 1031 lerenden die rechtstreeks vanuit het secundair onderwijs instroomden. 87% stroomden in vanuit een studierichting uit het studiegebied Personenzorg. De meerderheid van de instromers is afkomstig uit 7 bso Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige (33%) en uit 6 bso Verzorging (30%). Ze kiezen voor een vervolgtraject dat aansluit bij hun vooropleiding.

Studierichting 2018-2019	N lerenden die in 2019-2020 starten aan hbo5-Verpleegkunde
<i>Studiegebied Personenzorg</i>	
7 bso Thuis- en bejaardenzorg / Zorgkundige	336
6 bso Verzorging	309
6 tso Sociale en technische wetenschappen	70
7 bso Kinderzorg / Kinderbegeleider	70
6 tso Gezondheids- en Welzijnswetenschappen	54
6 tso Jeugd- en gehandicaptenzorg	24
7 bso Organisatie-assistentie	18
6 bso Organisatiehulp	7
tso Se-n-Se Leefgroepenwerking/Internaatswerking/Animator in de ouderenzorg	4
<i>Andere studiegebieden</i>	
Overige studierichtingen aso, bso, tso, kso, dbso	139
Totaal	1031

Figuur 15: Studierichtingen secundair onderwijs van waaruit lerenden hbo5-Verpleegkunde afkomstig zijn.

Doorheen de tijd zien we eveneens dat de grootste rechtstreekse overstap van so naar hbo5-opleiding Verpleegkunde gebeurt vanuit die studierichtingen. De verhouding tussen beide studierichtingen is ietwat gewijzigd sinds 2009-2010: er is een grotere instroom vanuit het zevende jaar en een dalende instroom vanuit het zesde jaar. Bij de overige studierichtingen zijn de trends grotendeels stabiel.

Figuur 16: Studierichtingen uit het studiegebied Personenzorg van waaruit lerenden hbo5-Verpleegkunde instromen tussen 2009-2010 en 2019-2020.

5.1.2 Scholen aan het woord

Van de twintig opleidingen zijn er negentien die aangeven dat hun **leerlingenpubliek** gewijzigd is. De meeste opleidingen geven aan dat ze een groter aandeel lerenden hebben van wie de thuistaal niet het Nederlands is. Daarnaast is de **taalvaardigheid** van de Nederlandstalige lerenden soms ook beperkt, bijvoorbeeld wat betreft de kennis van abstracte woorden of de leesvaardigheid. Daardoor moeten de opleidingen sterker inzetten op taal. Ze komen tegemoet aan de noden van hun veranderde leerlingenpubliek via onder meer taalcoaching, samenwerking met externe organisaties zoals het Huis van het Nederlands en taalkrchtig lesgeven. Enkele opleidingen creëerden de functie van taalcoach, een persoon die zowel de lerenden als het lerarenteam ondersteunt.

“Taalvaardigheid is niet alleen belangrijk om de opleiding te kunnen volgen. Als verpleegkundige is taal essentieel. Het omvat niet alleen heldere communicatie met zorgvragers, taal is ook nodig om om te gaan met liefde en verdriet, met rouw en vreugde.”

Verder ervaart ongeveer de helft van de opleidingen een grotere instroom van lerenden met **zorgnoden** zoals een leerstoornis. De opleidingen ervaren ook een verschuiving qua vooropleiding: er zijn steeds minder leerlingen uit tso en steeds meer leerlingen uit bso die doorstromen naar hbo5-opleiding Verpleegkunde. Een tweetal opleidingen maakt zich daarnaast zorgen over de attitude van de instromende lerenden die ze beschrijven als minder gemotiveerd, minder ijverig, minder verantwoordelijk en sneller afgeleid dan vroeger. De opleidingen signaleren ook dat steeds meer lerenden kampen met psychosociale problemen.

De **laagdrempeligheid** van de opleiding wordt in de gesprekken zowel gezien als een sterkte, maar ook als een stevige uitdaging. Algemeen geven de opleidingen aan dat de leervaardigheden van sommige lerenden beperkt zijn. Lerenden lopen vast omdat ze geen goede studiestrategie hebben, omdat ze het niet gewoon zijn om grote hoeveelheden te studeren en/of omdat ze geen ervaring hebben met het afleggen van examens. Sommige oudere instromers zijn al lang weg van de schoolbanken en ook voor hen is het niet vanzelfsprekend om terug te studeren.

Enkele opleidingen vermelden dat sommige lerenden het financieel erg lastig hebben. Fulltime studeren is voor sommigen onder hen onhaalbaar. Sommige opleidingen proberen daar onder meer aan tegemoet te komen door halftijdse trajecten die combineerbaar zijn met een (deeltijdse) job.

Hoewel een groot aantal opleidingen aangeven dat hun werking veranderd is door de algemene digitalisering in de samenleving (en nog versterkt door de coronacrisis), is er slechts één opleiding die in de gesprekken expliciet verwijst naar problemen met de ICT-vaardigheden van de lerenden.

“Typisch voor onze leerlingen is dat ze atypisch zijn. De leerlingeninstroom volgt de veranderingen in de maatschappij. Er starten steeds meer kwetsbare leerlingen, leerlingen met een rugzak en leerlingen in een penibele financiële situatie.”

De opleidingen geven aan dat het veranderende leerlingenpubliek ervoor heeft gezorgd dat ze nog sterker inzetten op leerlingenbegeleiding, samenwerking met het CLB en samenwerking met externe hulpverleners. De precieze vorm en uitwerking van de leerlingenbegeleiding verschilt van opleiding tot opleiding. Het gaat om studiebegeleiding, taalcoaching, het toekennen van examenfaciliteiten, de ondersteuning van lerenden met psychosociale moeilijkheden, enzovoort.

“Er is bij ons een persoonlijke coach voor iedere leerling die niet alleen het studeren maar ook het persoonlijke opvolgt.”

Een aantal opleidingen zijn bezorgd over de veranderende instroom. Enkelen vragen zich af of er geen te grote kloof is tussen de eerder zwakke instroom en de strenge eisen van een hoogtechnologische sector met snelle evoluties. De soms lage rekenvaardigheden van de instromers maken het bijvoorbeeld niet evident om hen tot medisch rekenen te brengen. De opleidingen geven aan dat ze hun lat zeker niet lager willen leggen, maar dat ze hun lerenden wel op maat willen begeleiden richting die hoge lat. Anderen geven aan dat hun hoofdpodricht het opleiden is van de lerenden, maar dat er verhoudingsgewijs veel tijd en energie gaat naar het begeleiden en ondersteunen van de lerenden. De opleidingen willen hun lerenden maximaal kansen geven en ze willen hen in nood zeker ondersteunen, maar soms gaat hun engagement verder dan hun eigenlijke verantwoordelijkheid.

5.2 ANDERE RECENTE VERANDERINGEN

5.2.1 Werkveld en stage

De meeste opleidingen geven aan dat ze wijzigingen ervaren in het werkveld en dat die evoluties een impact hebben op hun opleiding en zeker op de stages. De opleidingen vinden het meer dan vanzelfsprekend dat zij **inspelen op de noden van het werkveld**. Ze willen wendbaar en flexibel kunnen inspelen op veranderingen in de sector.

Een eerste belangrijke wijziging zijn de **snelle, hoogtechnologische evoluties** in de gezondheidszorg. Ten tweede zijn de zorgvragers in toenemende mate ouderen. Onder meer door de **vergrijzing** lopen de lerenden in hbo5-opleiding Verpleegkunde steeds vaker stage in een woonzorgcentrum, en steeds minder in ziekenhuizen.

Ten derde zijn er **verschuivingen in de aard van de zorg**: er is een toename van preventieve zorg, van ambulante zorg, korte residentiële zorg en van palliatieve zorg. Er is een evolutie van intramurale naar extramurale zorg. En er is ook de vermaatschappelijking van zorg. In de geestelijke gezondheidszorg richt men zich meer op herstelondersteunende zorg. Al die evoluties zorgen voor een verschuiving in de soorten stageplaatsen. Door de kortere opnameduur in het ziekenhuis en de snelle terugkeer naar de thuissituatie kent thuisverpleegkunde een grote opmars en lopen lerenden er vaker stage.

“Zorg gebeurt tegenwoordig veel meer thuis. We moeten daarom onze leerlingen voorbereiden om zorg in een thuiscontext te geven. Het gaat ook om chronische zorg thuis en multiple pathologie met zowel lichamelijke als psychische noden.”

Die evoluties zorgen ook voor veranderingen in de **complexiteit van de zorgvragen** in elke setting. Aansluitend vraagt het werkveld steeds meer naar functiedifferentiatie tussen de verpleegkundigen, in functie van het zo efficiënt mogelijk inzetten van de beschikbare verpleegkundigen. Die vraag staat soms haaks op de generieke opleiding die hbo5-opleiding Verpleegkunde wil aanbieden. Beide verwachtingen - specialisatie en brede inzetbaarheid - zijn niet makkelijk verzoenbaar.

De toenemende **patiëntenparticipatie** en empowerment van de patiënt heeft een eerder beperkte impact op het curriculum van de hbo5-opleiding Verpleegkunde. Drie opleidingen verwijzen naar die trend en geven aan dat ze sterker inzetten op motiverende gespreksvoering.

Verder is er sprake van een **digitalisering in de zorg** die onder meer zichtbaar is in de elektronische patiëntendossiers. De opleidingen spelen daarop in, maar ze geven ook aan dat ze de lerenden niet wegwijs kunnen maken in elk bestaand digitaal systeem. Enkele opleidingen vertellen dat stageplaatsen steeds vaker verwachten dat de lerenden al met het digitale systeem kunnen werken bij de start van de stage. Ook voor de leraren is het een uitdaging om op de hoogte te zijn van de verschillende elektronische systemen en met sommige ervan te kunnen werken.

5.2.2 Coronacrisis

De coronacrisis heeft een grote impact gehad op alle opleidingen. Half maart 2020 moesten lessen stopgezet worden en moesten de opleidingen overschakelen naar afstandsonderwijs. Voor een aantal opleidingen verliep die wissel relatief vlot en snel, zeker bij opleidingen die al ervaring hadden met het organiseren van afstandsonderwijs. Ook de stages werden vaak stopgezet half maart, hoewel er ook stageplaatsen waren die de stagiairs toch toelieten te blijven. De meeste stages konden hervat worden vanaf 8 mei 2020, maar de stagebegeleiders konden niet naar de stageplaatsen komen.

Tijdens het schooljaar 2020-2021 organiseren de opleidingen noodgedwongen nog deels afstandsonderwijs. De opleidingen moeten een doordachte keuze maken over hoe ze het beperktere aantal contactmomenten invullen. Ze kiezen vooral voor vaardigheden die ze moeilijk via afstandsonderwijs kunnen aanbrengen en opvolgen. Ook evaluaties blijven meestal op school doorgaan. De stagebegeleiding gebeurt (deels) vanop afstand en dat wordt als een verlies ervaren.

“Onze leerlingen staan op stage in de frontlinie. Sommigen hadden schrik. De coronacrisis maakt dat ze flexibel moeten zijn, maar ook enorme leerkansen krijgen. Zo lopen onze leerlingen ook stage in het corona-testdorp en later in het vaccinatiecentrum.”

De coronacrisis heeft vooral negatieve effecten op de opleidingen, maar de opleidingen hebben ook veel geleerd voor de toekomst. In quasi alle gesprekken wordt vermeld dat de lerenden het voltijdse contactonderwijs en de intensieve begeleiding missen. Heel wat studenten konden onvoldoende stagelopen en hebben die uren moeten inhalen via allerhande inhaalmanoevers. Mogelijk moeten sommige studenten een half jaar extra studeren om het tekort aan voldoende stage-uren door de coronacrisis op te vangen.

5.2.3 Personeel

Een ruime meerderheid van de scholen antwoordt bevestigend op de vraag of er de laatste jaren veranderingen vast te stellen zijn bij het personeel die een invloed hebben op de opleiding (los van de coronacrisis).

Een aantal scholen verwijzen naar uitdagingen bij de **aanwerving** van nieuwe leraren. De scholen geven de voorkeur aan leraren met werkervaring, maar het is niet voor elke school evident om die mensen aan boord te halen. Als mogelijke oorzaken geven de scholen de schaarste in het werkveld en de lange opzegtermijnen aan. Enkele scholen kaarten aan dat het huidige personeelsstatuut voor de leraren de regelgeving van het secundair onderwijs volgt en dat die regels en de bijhorende verloning hen soms hinderen om sterke leraren aan te trekken of te behouden. Sommige scholen verwijzen naar de moeilijke overstap van het werkveld naar een job als leraar, en het belang van het volgen van een lerarenopleiding.

In sommige scholen zijn leraren vertrokken, ofwel door een daling in het leerlingenaantal, ofwel omdat ze de praktijk misten. Zulk **vertrek** betekent een verlies van deskundigheid.

Wat betreft de **samenstelling** van het lerarenteam, wordt er in meerdere gesprekken verwezen naar de verschillende, complementaire expertises binnen het team. Die diversiteit aan expertises wordt als een meerwaarde beschouwd. Maar om alle verpleegkundige inhouds te kunnen aanbieden, moet de meerderheid van de leraren verpleegkundige zijn. De scholen geven aan dat daarbij hun voorkeur uitgaat naar personen met een lerarendiploma. In sommige scholen is het een zoektocht of ze de voorkeur geven aan gespecialiseerde leraren of eerder aan breed inzetbare leraren.

“Verpleegkunde is een beroep in beweging en dat vraagt van collega’s dat ze scherp blijven voor die veranderingen.”

Wat betreft de **deskundigheid** van de leraren wordt erop gewezen hoe belangrijk het is dat leraren up-to-date blijven en voeling blijven houden met het werkveld. De leraren professionaliseren zich via nascholingen (bijvoorbeeld over ouderenzorg) en impliciet ook via stagebegeleiding. Soms vermelden teamleden tijdens functioneringsgesprekken dat ze tijdelijk terug naar het werkveld willen om weer mee te zijn met de actuele werkwijzen.

“Bedsidebegeleiding is ook een voortdurende en snelle professionalisering omdat de stagebegeleiders mee moeten blijven met het werkveld.”

Verschillende scholen vermelden ook de **onderwijskundige professionalisering** van hun leraren via projecten, studiedagen, aanvangsbegeleiding, kennisdeling, klasbezoeken, coaching ... Tijdens de gesprekken kwam meermaals de hoge werkdruk van het personeel aan bod. Factoren die de werkdruk verhogen zijn onder meer het uitdagende leerlingenpubliek (anderstalige leerlingen en leerlingen met psychosociale problemen), de noodzaak om bij te blijven met evoluties in het werkveld en de modulaire opbouw waardoor er bijvoorbeeld in januari-februari zowel een afsluiting als een opstart van een module is.

“De modulaire opbouw heeft veel voordelen voor onze studenten, maar het vergt wel veel van het personeel omdat ze ‘twee schooljaren op één jaar hebben’.”

5.2.4 Onderwijskundige veranderingen

De meerderheid van de opleidingen heeft recent onderwijskundige veranderingen doorgevoerd. De opleidingen vermelden drie grote aanleidingen voor die aanpassingen: (1) de EU-richtlijn en de ingebrekestelling van België, (2) de verpleegkundige handelingen³⁰ voor de zorgkundige en (3) evoluties in het werkveld. Enkele opleidingen noemen ook het zelfevaluatie-rapport (ZER) dat ze schreven in 2016 als aanleiding tot het invoeren van aanpassingen.

Om tegemoet te komen aan de **EU-richtlijn** hebben de meeste opleidingen een verschuiving doorgevoerd naar meer stage-uren en minder uren theorie. Daarbij hebben ze grondig nagedacht over welke theoretische bagage al dan niet essentieel is en hun theoretisch aanbod ontstoft.

“We hebben een oefening gemaakt om het onderscheid te maken tussen ‘need to know’ en ‘nice to know’. Toen hebben we een aantal leerinhouden beknopter gemaakt of eruit gegooit. Maar sommige zaken missen we nu toch. Het is voortdurend zoeken naar een goede balans.”

³⁰ <http://www.ejustice.just.fgov.be/eli/bsluit/2019/02/27/2019040710/justel>

De **uitbreiding van de activiteiten** die de **zorgkundige** onder toezicht van de verpleegkundige en binnen een gestructureerde equipe kan verrichten, zorgde er ook voor dat sommige scholen verschuivingen hebben doorgevoerd in hun curriculum. Omdat de lerenden na het voltooien van de eerste twee modules al aan de slag kunnen als zorgkundige, is het noodzakelijk om die uitbreiding van activiteiten aan te bieden alvorens de module Verpleegkundige Basiszorg is afgerond.

Op **pedagogisch-didactisch vlak** wijzigden enkele opleidingen onder andere hun evaluatiebeleid, tekenden ze leerlijnen uit over de modules heen, gingen ze meer vanuit casussen werken of installeerden ze systemen die de lerenden stimuleren om hun eigen leerproces meer in handen te nemen.

“We hebben een werkgroep die heel frequent kijkt naar het programma. Op basis van terugkoppelingen van studenten, oud-studenten en leraren passen we dingen aan, zowel grote aanpassingen als kleine dingen zoals extra uren inzetten voor een bepaald thema.”

Heel wat opleidingen vermelden dat ze een vinger aan de pols houden voor evoluties en noden in het werkveld en dat ze daarop inspelen door bijvoorbeeld nieuwe inhouden aan te bieden binnen sommige onderdelen van het curriculum zoals farmacologie, medisch rekenen en evidence-based practice.

6. UITDAGINGEN EN AANBEVELINGEN VOOR DE BELEIDSMAKERS

Tijdens de gesprekken met leraren en beleidsteams vroegen we naar de belangrijkste uitdagingen die zij zien voor de toekomst van de hbo5-opleiding Verpleegkunde. We vroegen ook welke aanbevelingen de opleidingen hebben voor de beleidsmakers. Hieronder worden de vaakst voorkomende antwoorden, vermeld door de twintig hbo5-opleidingen Verpleegkunde, opgelijst. Het gaat dus over hun toekomstplannen, suggesties, vragen en wensen.

De vaakst genoemde uitdaging is het omgaan met de onduidelijkheid over **de positie van de opleiding in het onderwijslandschap** en **de positie van de afgestudeerden in het werkveld**.

De opleidingen vragen dat de beleidsmakers de complexe knoop doorhakken voor wat betreft het profiel van de opleiding en **het al dan niet voldoen aan de Europese richtlijn**. Enkele opleidingen vinden het vanuit het oogpunt van internationale mobiliteit belangrijk dat hun opleiding voldoet aan de EU-richtlijn. Deze opleidingen willen dat hun afgestudeerden ook buiten Vlaanderen aan de slag kunnen. Om tegemoet te komen aan de totale studieomvang, suggereert een zeer beperkt aantal opleidingen een verlenging van de huidige studieduur van 3 jaar naar 3,5 jaar, maar de meeste opleidingen zijn eerder gekant tegen een eventuele studieduurverlenging.

De scholen vragen dat de hbo5-opleiding Verpleegkunde **een eigen plaats krijgt in het onderwijslandschap**, tussen niveau 4 en niveau 6. Ze willen een duidelijke positionering zodat ze toekomstgericht kunnen werken. De huidige onzekerheid werkt soms verlamdend voor de scholen en voor de leraren, maar zorgt ook voor verwarring en ongerustheid bij de lerenden. Bovendien leidt de onduidelijkheid over de toekomst soms tot onproductieve wedijver tussen de hogescholen en de hbo5-opleidingen Verpleegkunde. Een duidelijke profilering van beide opleidingen zou rust brengen in het veld. De opleidingen rekenen erop dat de beleidsmakers een ‘moedige’, doordachte beslissing zullen nemen.

“Nu is het een moeilijke en verwarrende situatie. Soms horen we tot het secundair onderwijs en dan weer niet (met de coronadraaiboeken bijvoorbeeld). We zijn hoger beroepsonderwijs maar we behoren niet tot het hoger onderwijs. We zijn altijd de vreemde eend in de bijt.”

De opleidingen vinden de huidige **leerladder** voor de zorgberoepen positief. Enkele opleidingen geven expliciet aan dat ze het belangrijk vinden dat de opleiding op niveau 5 van de kwalificatiestructuur blijft bestaan.

Alle opleidingen vinden het een uitdaging om tegemoet te komen aan de meer **diverse instroom van lerenden**. De opleidingen zoeken naar geschikte manieren om bijvoorbeeld anderstalige lerenden te begeleiden. Ook vinden ze het hun taak om kwetsbare groepen kansen te geven om verpleegkundige te worden, maar dat vraagt energie van leraren en leerlingenbegeleiders. Ze willen vooral beschikken over voldoende mensen en middelen om lerenden uit kansengroepen op een kwaliteitsvolle manier te kunnen begeleiden.

Daarbij is het belangrijk dat de lerenden - net zoals het nu is - ook in de toekomst geen inschrijvingsgeld zouden moeten betalen, zodat de toegang tot de opleiding laagdrempelig blijft. Ze vinden het ook belangrijk om sterk te blijven inzetten op psychosociale begeleiding. Ook de intensieve stagebegeleiding, waaronder de bedsidebegeleiding die als zeer sterk maar arbeidsintensief wordt ervaren, zou behouden moeten blijven voor hun doelgroep. Een paar opleidingen vermelden in dat kader expliciet dat ze niet willen inkantelen in de hogeschool.

“Uitdagingen? Hoe kunnen wij als school alle onderwijskansen aanbieden rekening houdend met de specifieke noden? Bijvoorbeeld het opleiden van vluchtelingen zal voor nieuwe uitdagingen zorgen.”

Parallel aan de positie binnen het onderwijslandschap, is er de positionering in het **werkveld**. In de gesprekken werd regelmatig geopperd dat beide niveaus van verpleegkundigen (niveau 5 en niveau 6) nodig zijn in het werkveld en elkaar aanvullen. De opleidingen beschouwen de **functiedifferentiatie** in de zorg als positief. Sommige opleidingen geven aan dat ‘het werkveld’ versnipperd is wat betreft standpunten over de positie van de hbo5-Verpleegkundige. Ze zouden het waarderen mocht er meer duidelijkheid komen over de functie- en taakdifferentiatie, vanuit de kracht van ieder niveau.

“Welke mensen heeft het werkveld nodig? Als je het mij vraagt is het werkveld gebaat met voldoende mensen met verschillende taakomschrijvingen.”

Tegelijkertijd beseft men dat de huidige situatie waarbij **de titel van verpleegkundige** wordt verworven na ofwel een vierjarige PBA-opleiding ofwel een driejarige hbo5-opleiding moeilijk uit te leggen valt. Toch vragen de opleidingen aan de beleidsmakers dat de hbo5-opleiding Verpleegkunde ook in de toekomst kan blijven leiden tot de beroepstitel ‘verpleegkundige’ omdat die titel aantrekkelijk is en een zekere status heeft. Een doemscenario dat sommigen vrezen is dat hbo5-Verpleegkunde gezien zal worden als de opleiding voor ouderenzorg. Dat zou een onwenselijke versmalling betekenen.

“Onze opleiding levert basisverpleegkundigen af. De titel ‘verpleegkundige’ is wel belangrijk voor de aantrekkelijkheid van het beroep.”

De opleidingen ervaren **de implementatie van de regelgeving** als complex, ondoorzichtig en aan actualisatie toe. Er is enerzijds een spagaat tussen de regelgeving van het secundair onderwijs en de regelgeving hoger onderwijs. Anderzijds is er de regelgeving inzake het experimenteel modulair onderwijs die aan evaluatie toe is. We geven in wat volgt per item de uitdagingen en aanbevelingen van de scholen weer.

De opleidingen zien een eenduidige keuze voor hoger of secundair onderwijs niet haalbaar. Op sommige vlakken zien ze zich eerder bij het hoger onderwijs aanleunen. Hun lerenden zijn bijvoorbeeld niet meer leerplichtig, maar vallen wel onder een strikte aanwezigheidsregistratie en een verbod op afstandsonderwijs. Binnen het hoger onderwijs kan afstandsonderwijs wel regulier aangeboden worden. De opleidingen vragen dat het beleid op dat vlak iets meer **flexibiliteit** toelaat. Ze vragen een regelgevend kader dat het hen mogelijk maakt om hun ervaringen met digitaal afstandsonderwijs te verankeren. Tijdens de coronacrisis zijn de opleidingen noodgedwongen overgeschakeld naar (volledig of gedeeltelijk) digitaal afstandsonderwijs. Meerdere opleidingen hopen dat er regelgeving zal komen die hen de vrijheid geeft om digitaal afstandsonderwijs te verankeren en vormen van gecombineerd onderwijs (ter plaatse en op afstand) te organiseren. Een ander issue is de verplichting om samenwerkingsafspraken te maken met een CLB terwijl de CLB's voornamelijk gericht zijn op leerplichtonderwijs en niet gewoon om met volwassen lerenden te werken. Tot slot zou de mogelijkheid om reguliere stages te organiseren tijdens schoolvakanties wenselijk zijn, volgens een aantal gesprekspartners. Die mogelijkheid voorzien zou enerzijds tegemoetkomen aan de vraag van het werkveld om een betere spreiding van stagiairs te realiseren en zou anderzijds een oplossing zijn om aan de vraag van Europa te voldoen wat betreft het aantal stage-uren.

“De regelgeving van het secundair onderwijs vereist dat leerlingen verplicht aanwezig zijn op school. Maar onze studenten zijn volwassenen en die strikte regels over aanwezigheid wringen.”

De huidige hbo5-opleidingen Verpleegkunde voelen zich ook niet altijd thuis in het secundair onderwijs. De modernisering van het secundair onderwijs is bijvoorbeeld niet op hen van toepassing. De pedagogische begeleidingsdiensten hebben ook niet altijd expertise in huis om de hbo5-opleidingen Verpleegkunde te ondersteunen.

Hoewel een aantal scholen positieve ervaringen hebben binnen het samenwerkingsverband, vragen enkele andere opleidingen dat de beleidsmakers de regelgeving over het **samenwerkingsverband** tussen de hbo5-opleidingen Verpleegkunde en een hogeschool zouden herbekijken. Die opleidingen stellen de zinvolheid in vraag van de vele decretale opdrachten waarvoor er afstemming zou moeten zijn binnen het samenwerkingsverband, omdat ze twijfelen aan de meerwaarde van het samenwerkingsverband voor de lerenden. Sommige opleidingen zijn ervan overtuigd dat een duidelijke positionering van de hbo5-opleiding Verpleegkunde de samenwerking tussen secundaire scholen en hogescholen zeker ten goede zal komen.

Samengevat voelen de opleidingen heel sterk aan dat ze niet thuishoren bij het secundair onderwijs (niveau 4), maar geven ook aan dat ze niet horen bij de PBA-opleidingen in het hoger onderwijs (niveau 6). In afwachting van meer flexibiliteit binnen de regelgeving, geven sommige opleidingen aan dat ze zich soms niet aan de regels houden: ze kiezen voor professionele ongehoorzaamheid in het belang van de lerende. Ze snakken naar duidelijkheid. Ze vragen daarom dat de beleidsmakers een **regelgevend kader op maat** van hbo5-Verpleegkunde uitwerken.

Ze begrijpen dat dit een complex dossier is waarin veel afwegingen gemaakt moeten worden, maar de onzekerheid weegt zwaar, ook voor de lerenden.

“Het wordt hoog tijd dat er duidelijkheid komt over de toekomst van de hbo5-opleiding Verpleegkunde. De onzekerheid weegt op ons team.”

Daarnaast vragen enkele opleidingen een globale **evaluatie van het experimenteel secundair onderwijs volgens een modulair stelsel** (dat al twintig jaar als experimenteel beschouwd wordt), bijvoorbeeld wat betreft de twintig lesweken per semester of de samenstelling van het programma (beroepsgerichte vorming, GOA en OPA). De opleidingen vragen ook meer **flexibiliteit bij het toekennen van vrijstellingen**. Ze willen lerenden een vrijstelling kunnen geven voor delen van een module. Daarnaast zijn er ook opleidingen die pleiten voor meer uniformiteit of afspraken over vrijstellingen en toelatingsproeven tussen de twintig opleidingen om (oneerlijke) concurrentie te vermijden.

Verder vermelden een aantal opleidingen als uitdaging het implementeren en evalueren van curriculumwijzigingen. Er zijn verschillende aanleidingen voor die curriculumwijzigingen zoals de EU-richtlijn, maar ook evoluties in het werkveld, veranderende instroom ... De opleidingen beschouwen het up-to-date houden van het curriculum als een blijvende en vanzelfsprekende uitdaging die hen scherp houdt. De opleidingen vinden het hun verantwoordelijkheid om een sterk curriculum aan te bieden dat hun lerenden alle bagage meegeeft om te kunnen starten in de zorg. Ze vragen ook hier aan de beleidsmakers **duidelijkheid over het doelenkader**. Geactualiseerde leerplannen zouden kunnen zorgen voor die duidelijkheid.

Een andere uitdaging volgens enkele opleidingen is het vinden van **voldoende kwaliteitsvolle stageplaatsen**. Enkele gesprekspartners dromen van een ‘richtlijn’ voor de ziekenhuizen om voor genoeg stageplaatsen te zorgen voor hbo5-Verpleegkunde in functie van een verdeling hbo5-PBA-studenten. Ze signaleren ook een gebrek aan voldoende omkadering op de stageplaatsen in functie van een kwaliteitsvolle begeleiding. In het verlengde daarvan is het des te belangrijker dat de opleiding kan blijven inzetten op bedsidebegeleiding.

“Ik maak me zorgen over het vinden van voldoende kwalitatieve stageplaatsen. Op de stageplaatsen zijn handen te kort, er is een personeelstekort en hoge werkdruk waardoor onze leerlingen onvoldoende oefenkansen dreigen te krijgen.”

Een andere bekommernis zijn de hindernissen die de personeelsregelgeving opwerpt om voldoende kwaliteitsvolle leraren te kunnen aantrekken. Zo bijvoorbeeld maakt het **personeelsstatuut** het lastig om verpleegkundigen met veel werkveldervaring en een hoge anciënniteit te overtuigen om de overstap naar het onderwijs te maken, omwille van het slechts beperkt kunnen meenemen van de nuttige ervaring, omwille van de opzegtermijnen in de zorg en omwille van een lagere verloning als leraar in de hbo5-opleiding dan als lector in de PBA.

In sommige gesprekken wordt het imago van het beroep van verpleegkunde en specifiek de **positieve beeldvorming van hbo5-Verpleegkunde** als een uitdaging genoemd. De opleidingen erkennen dat de beleidsmakers veel investeren in het aantrekkelijk maken van zorgberoepen in het algemeen en verpleegkunde in het bijzonder, maar ze vragen om daarbij ook de hbo5-**opleiding** Verpleegkunde in een positief daglicht te stellen. Ze vragen een sterkere waardering voor hbo5-Verpleegkundigen en zorgkundigen, omdat alle profielen complementair zijn en elk profiel nodig is in het werkveld.

“Het is frustrerend en vermoeiend dat de discussie over niveau 5 versus niveau 6 al zo lang aansleept. Wij zijn zo fier op onze studenten als ze afstuderen. Het werkveld heeft alle verpleegkundigen nodig. De maatschappelijke vraag zou centraal moeten staan.”

7. TOT SLOT

De onderwijsinspectie blikt tevreden terug op de terreinverkenningen in november-december 2020. We slaagden erin om de twintig scholen te bereiken en om in elke school met diverse betrokkenen in gesprek te gaan. We ervoeren veel openheid wat ons toeliet om in dit rapport een breed beeld te schetsen van de huidige situatie in hbo5-opleiding Verpleegkunde.

Algemeen slaagden we in het belangrijkste doel van de terreinverkenning: het in kaart brengen van de huidige werking van de hbo5-opleidingen Verpleegkunde. De terreinverkenning leidde ook tot een hernieuwde kennismaking met alle opleidingen.

Terugblikkend op de vele gesprekken kunnen we vooral besluiten dat er heel wat verschillen zijn tussen de scholen die de hbo5-opleiding Verpleegkunde aanbieden. Er bestaat niet zoiets als “de typische hbo5-opleiding Verpleegkunde”. Die verschillen tussen de twintig opleidingen zijn waardevol en tonen dat elke opleiding haar pedagogische vrijheid gebruikt om tegemoet te komen aan haar unieke situatie: haar instromende lerenden, haar lerarenteam, en haar lokale werkveld. Ook zien we grote verschillen tussen de tien samenwerkingsverbanden in de wijze waarop ze hun opdrachten vervullen.

De opleidingen zijn het wel eens over één thema: dat ze moeten functioneren in ‘woelig water’. Ze hopen op rust en duidelijkheid in de nabije toekomst, zodat ze hun energie kunnen inzetten voor wat écht telt, namelijk hun lerenden. Maar over wélke beslissingen er best genomen moeten worden, verschillen de opleidingen van mening. Anders gezegd: er is een grote eensgezindheid over de belangrijkste bekommernissen en de meest urgente beleidsuitdagingen, maar er is geen eensgezindheid over wat de beste oplossingen daarvoor zijn.

Bij het schrijven van dit rapport stootten we op een lastig kluwen van gegevens over de hbo5-opleiding Verpleegkunde. Er zijn interessante openbare gegevens over het aantal lerenden en het aantal diploma's in Dataloop en de statistische jaarboeken, maar heel wat andere gegevens (over inschrijvingen in de vijf modules bijvoorbeeld) zijn weinig bruikbaar. Ook meldden sommige scholen tijdens de gesprekken een nood aan meer en meer duidelijke gegevens als bron voor interne kwaliteitszorg.

In dit rapport lieten we de hbo5-opleidingen Verpleegkunde aan het woord. Dit rapport weerspiegelt hun verhaal tijdens het schooljaar 2020-2021. De onderwijsinspectie plant vanaf het schooljaar 2021-2022 een controle van elk van de twintig opleidingen aan de hand van het beoordelingskader. Dat kwaliteitstoezicht zal eveneens een beeld schetsen van de hbo5-opleiding Verpleegkunde in Vlaanderen en het BHG, maar dan door de bril van de Vlaamse onderwijsinspectie.

8. BIJLAGEN

Bijlage 1: Interviewleidraden

GESPREK: AANBOD, ORGANISATIE van de opleiding en SAMENWERKING Gesprekspartners: hogeschool en secundaire school, duur: 90'	
AANBOD/ ORGANISATIE	■ Hoe is jullie hbo5- opleiding Verpleegkunde georganiseerd? ■ Van waaruit is deze keuze gemaakt? ■ Welke eventuele gelijkenissen/verschillen zijn er?
AANSTURING	■ Zijn er meerdere vestigingsplaatsen? ■ Hoe krijgt het beleid van de hbo5-opleiding vorm? Welk orgaan stuurt het beleid van jullie hbo5-opleiding aan? ■ Wie maakt er deel van uit? En welke taken nemen de verschillende leden op? ■ Indien meerdere vestigingsplaatsen: Aansturing op niveau van de vestigingsplaats of eerder centrale aansturing? Van waaruit is deze keuze gemaakt?
SAMENWERKING	■ Met secundaire school (indien van toepassing): Op welke terreinen werkt jullie opleiding samen met de eigen secundaire school? Wat houdt die samenwerking in? ■ Tussen secundaire school en de hogeschool van samenwerkingsverband: Op welke terreinen, op welke vlakken werken jullie samen? Wat houdt die samenwerking in? ■ Met andere secundaire scholen van het samenwerkingsverband (indien van toepassing): Op welke terreinen werkt jullie opleiding samen met de andere opleidingen hbo5-Verpleegkunde uit het samenwerkingsverband? Wat houdt die samenwerking in? ■ Wie is binnen het samenwerkingsverband de administratief beherende instelling? Wie is binnen het samenwerkingsverband de inhoudelijke coördinerende instelling? Wat houdt dit in?
STAGE	■ Organisatie stage: Met welke partners werken jullie samen? Wat zijn jullie ervaringen bij het organiseren van stages? ■ Stagereglementeringen en afspraken: Zijn stagereglementering en -afspraken afgestemd met andere partners? Zo ja, met welke partners? Wat houdt die afstemming juist in? ■ Afstemming stage – theorie: In welke mate is het organisatorisch haalbaar om de stages te doen aansluiten bij de te verwerven verpleegkundige handelingen (competenties) per module? Wat zijn jullie ervaringen?
REGELGEVING	■ Wat zijn jullie ervaringen bij het toepassen van de regelgeving voor jullie opleiding?

UITDAGINGEN	■ Wat zijn volgens jullie de belangrijkste uitdagingen naar de toekomst voor deze opleiding?
BELEIDS RELEVANTE INFO	■ Welke beleidsrelevante informatie willen jullie ons zeker nog meegeven?
SLOTVRAAG	■ Zijn er nog andere zaken die jullie nog willen vermelden? Zo ja, welke?

GESPREK: CURRICULUM en recente VERANDERINGEN met invloed op de opleiding (met beleid)

Gesprekspartners: beleid secundaire school, duur: 90'

CURRICULUM	■ Waarop baseert jullie school zich om haar curriculum uit te werken? Van waaruit maken jullie deze keuze? Wat zijn jullie ervaringen met deze inhoudelijke keuze? ■ Werkt de school momenteel aan curriculumwijzigingen? Indien ja, wat houden de wijzigingen in? Indien ja, wat is de aanleiding hiervoor?
EUROPEES CONFORM	■ Lukt het jullie om het volledige curriculum volgens de Europese verwachtingen te realiseren? Zo nee, waar lopen jullie tegenaan?
PLAATS VAN THEORIE & PRAKTIJK OP SCHOOL ÉN STAGE	■ Wat is jullie visie over de plaats binnen het curriculum van enerzijds de theorie en de praktijk op school en de stage anderzijds?
STAGE BEGELEIDING	■ Wat houdt bij jullie de stagebegeleiding in? ■ Wat zijn jullie ervaringen met deze invulling van de stagebegeleiding?
MODULAIR SYSTEEM	■ Hoe ervaart jullie school het modulair systeem in functie van het aanbieden van het curriculum? ■ Naast de basisvorming zijn er ook nog gedifferentieerde onderwijsactiviteiten (GOA) en opleidingsgebonden persoonlijke activiteiten (OPA). Ze behoren ook tot het curriculum. Hoe krijgen deze inhoud en vorm doorheen de opleiding? Wat zijn jullie ervaringen met GOA/OPA? ■ Hoe kan je binnen het experimenteel modulair systeem een antwoord bieden op de toenemende maatschappelijke vraag om rekening te houden met elders verworven competenties? ■ In de omzendbrief staat dat een school de duur van haar opleiding kan vergroten om zo tegemoet te komen aan de opleidingsbehoeften van bepaalde doelgroepen. Hoe kan je binnen het experimenteel modulair onderwijs een antwoord bieden op de toenemende maatschappelijke vraag naar een aangepast traject of trajecten op maat?

RECENTE VERANDERINGEN EN GEVOLGEN	■ Welke veranderingen hebben een invloed gehad op jullie opleiding? En wat hebben jullie daardoor veranderd in de opleiding?
	■ Hebben jullie de laatste jaren een veranderde instroom van leerlingen? Zo ja, hoe kunnen jullie die veranderingen beschrijven? Wat zijn de gevolgen (van de veranderde instroom) voor de opleiding?
	■ Zijn er de laatste jaren veranderingen vast te stellen bij jullie personeel die een invloed hebben op jullie opleiding? (los van corona) Zo ja, hoe kunnen jullie die veranderingen omschrijven? Wat zijn de gevolgen voor jullie opleiding of jullie personeelsbeleid?
	■ Zijn er de laatste jaren veranderingen vast te stellen bij de stageplaatsen die invloed hebben op jullie opleiding? Zo ja, hoe kunnen jullie die veranderingen omschrijven? Wat zijn de gevolgen voor jullie opleiding?
	■ Zijn er de laatste jaren veranderingen vast te stellen bij het werkveld die invloed hebben op jullie opleiding? Zo ja, hoe kunnen jullie die veranderingen omschrijven?
	■ Zijn er de laatste jaren veranderingen op onderwijskundig vlak die invloed hebben op jullie opleiding? (los van corona) Zo ja, hoe kunnen jullie die veranderingen omschrijven? Wat zijn de gevolgen voor jullie opleiding?
	■ Wat zijn de gevolgen van corona voor jullie opleiding?
	■ Zijn er op vlak van regelgeving onduidelijkheden rond jullie hbo5-opleiding? Zo ja, welke? Hoe gaan jullie met deze onduidelijkheid om? ■ Hoe gaan jullie om met de ingebrekestelling door Europa?
UITDAGINGEN	■ Wat zijn volgens jullie de belangrijkste uitdagingen naar de toekomst voor deze opleiding?
BELEIDS- RELEVANTE INFO	■ Welke beleidsrelevante informatie willen jullie ons zeker meegeven?
SLOTVRAAG	■ Zijn er nog andere zaken die jullie nog willen vermelden? Zo ja, welke?

GESPREK: CURRICULUM en recente VERANDERINGEN met invloed op de opleiding Gesprekspartners: leraren secundaire school, duur: 75'	
CURRICULUM	■ Waarop baseert jullie school zich om haar curriculum uit te werken? Van waaruit maken jullie deze keuze? Wat zijn jullie ervaringen met deze inhoudelijke keuze? ■ Werkt de school momenteel aan curriculumwijzigingen? Indien ja, wat houden de wijzigingen in? Indien ja, wat is de aanleiding hiervoor? ■ Indien ja, wat zijn de gevolgen van deze curriculumwijzigingen voor jullie?
EUROPEES CONFORM	■ Lukt het jullie om het volledige curriculum volgens de Europese verwachtingen te realiseren? Zo nee, waar lopen jullie tegenaan?
STAGE BEGELEIDING	■ Wat houdt bij jullie de stagebegeleiding in? ■ Wat zijn jullie ervaringen met deze invulling van de stagebegeleiding? ■ Merken jullie bepaalde tendensen in de stagebegeleiding? Zo ja, welke?
MODULAIR SYSTEEM	■ Hoe ervaren jullie als leraar het modulair systeem in functie van het aanbieden van het curriculum? ■ Naast de basisvorming zijn er ook nog gedifferentieerde onderwijsactiviteiten (GOA) en opleidingsgebonden persoonlijke activiteiten (OPA). Ze behoren ook tot het curriculum. Hoe krijgen deze inhoud en vorm doorheen de opleiding? Wat zijn jullie ervaringen met GOA/OPA?
RECENTE VERANDERINGEN EN GEVOLGEN	■ Welke veranderingen hebben een invloed gehad op jullie opleiding? En wat hebben jullie daardoor veranderd in de opleiding? Graag jullie top 3
UITDAGINGEN	■ Wat zijn volgens jullie de belangrijkste uitdagingen naar de toekomst voor deze opleiding?
BELEIDS-RELEVANTE INFO	■ Welke beleidsrelevante informatie willen jullie ons zeker meegeven?
SLOTVRAAG	■ Zijn er nog andere zaken die jullie nog willen vermelden? Zo ja, welke?

Bijlage 2: Richtvragen bij de verschillende gesprekken

9u-10u30: **FEEDBACK** op het ontwerp van het **BEOORDELINGSKADER**: gesprek met relevante partners van de (hoge)school, duur: 60'

Tijdens het digitale infomoment van 12/11 verduidelijken we het beoordelingskader dat met de resonantiegroep is tot stand gekomen en bezorgen we jullie het ontwerp. Tijdens dit gesprek luisteren we graag naar jullie feedback.

10u30-12u: **AANBOD, ORGANISATIE** van de opleiding en **SAMENWERKING**: gesprek met relevante (beleids)partners hogeschool én secundaire school, duur: 90'

Tijdens dit gesprek focussen we op de organisatie van jullie opleiding en gaan we in op o.a. volgende items:

- Globaal overzicht van de manier(en) waarop de opleiding georganiseerd is (voor de verschillende locaties, indien van toepassing). De onderwijsinspecteurs brengen dit vooraf in kaart (op basis van de gegevens op de website) en gaan hierover graag met jullie in gesprek.
- Wie maakt deel uit van het beleid en op welke manier? (ook bij verschillende locaties, indien van toepassing)
- Met wie en op welke terreinen werkt de opleiding samen (met secundaire school, hogeschool, anderen) en op welke manier?
- Organisatie van de stage
- Ervaringen bij het toepassen van de huidige regelgeving
- Belangrijkste uitdagingen naar de toekomst voor jullie
- Relevante vragen en suggesties voor de Vlaamse regering

13u-14u30: **CURRICULUM en recente VERANDERINGEN met invloed op de opleiding**: gesprek met relevante partners van de secundaire school, duur: 90'

Tijdens dit gesprek focussen we op de inhoud van jullie opleiding en de veranderende context en de gevolgen voor de school. We gaan we in op o.a. volgende items:

- Inhoud van de opleiding (richttijd 40', max. 50')
- Curriculum: waarop is jullie huidige curriculum gebaseerd? (Mogelijke) curriculumwijzigingen? Plaats van de verschillende onderdelen (bv. stage)? Inhoudelijke invulling stagebegeleiding
- Modulair systeem: jullie ervaringen
- Veranderende context en haar gevolgen voor de school: Welke veranderingen/tendensen hebben (recent) invloed (gehad) op de opleiding? Op welke manier? (richttijd 25', max. 35')
- Belangrijkste uitdagingen naar de toekomst + relevante vragen en suggesties voor de Vlaamse Regering (richttijd 15', max. 20')

15u-16u15: **CURRICULUM en recente VERANDERINGEN met invloed op de opleiding:** gesprek met 5-tal leraren van verschillende locaties (indien van toepassing) en met vertegenwoordiging van iedere module, duur: 75'

Tijdens dit gesprek focussen we op de inhoud van jullie opleiding en de veranderende context en de gevolgen voor de leraren. We gaan we in op o.a. volgende items:

- Inhoud van de opleiding (richttijd 30', max. 40')
- Curriculum: (Mogelijke) curriculumwijzigingen binnen de opleiding en eventuele gevolgen ervan voor jullie, plaats van de verschillende onderdelen (bv. stage), stagebegeleiding: inhoudelijke invulling en mogelijke tendensen
- Modulair systeem: jullie ervaringen
- Veranderende context en haar gevolgen voor de leraren: Welke veranderingen/tendensen hebben (recent) invloed (gehad) op de leraren? Op welke manier? → de leraren bespreken de drie belangrijkste veranderingen/tendensen en de gevolgen voor hen (richttijd 20', max. 25').
- Belangrijkste uitdagingen naar de toekomst voor de leraren + relevante vragen en suggesties voor de Vlaamse regering (richttijd 10').

16u30-16u45: **AFRONDEND GESPREK:** optioneel gesprek met relevante partners van de secundaire school, duur: 10 à 15'

Tijdens dit afsluitend gesprek blikken we kort terug op het verloop van de verschillende gesprekken, er komen geen nieuwe inhoud en aan bod.